

42

ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՎԻ

Դ Ա Ս Ա Գ Ի Ր Ք

ԿԻՍՍԳՐԱԳԵՏՆԵՐԻ ՅԵՎ ԲԱՆՎՈՐԱԿԱՆ
ԿՈՄԻՏԵՆԱՏՆԵՐԻ I ԽՄԲԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

Այս դասագիրքը՝ համաձայն ՀԺԿ-ի կու-
լեգիայի վերջմամբ ոգտագործվելու յն
հայեմք քանկումքինատների I ողակի
խմբերում:

491.99-8
Ա-55

ՊԵՏՀՐԱՏ — ՈՒՍՄԱՆԿԱՆՐԱՏԲԱԺԻՆ
ՅԵՐԵՎԱՆ 1933

0 4 MAY 2010

Հաստատված է ՀՍԽՀ Լուսժողկոմաթի կոլլեգիայի կողմից

491-99-8

Ա-55

ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՎԻ

Դ Ա Ս Ա Գ Ի Ր Ք

ԿԻՍԱԳՐԱԳԵՏՆԵՐԻ ՅԵՎ ԲԱՆՎՈՐԱԿԱՆ
ԿՈՄԻՏԵՆԱՏՆԵՐԻ I ԽՄԲԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

Կազմեցին՝ Խ. ԱՅՎԱԶՅԱՆ
Մ. ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ

2493

4392

4397

ՊԵՏԶՐԱՏ — ՈՒՍՄԱՆԿԶՐԱՏՐԱԺԻՆ

Յ Ե Ր Ե Վ Ա Ն — 1933

11.02.2013

1. ՏՈԿՈՐ ՎՈՍԿԱՆՆԸ

Բազմի բանվորական դպրոցում ցուցակագրվելու համար ուսուցչունի Մազթաղին մոտեցավ մագերն սպիտակած, տարիքավոր մի բանվոր:

— Ընկեր Մազթաղ, անունս Վոսկան է, ազգանունս՝ Վահանյան, արհեստով տոկար եմ, խնդրում եմ ինձ ել գրես:

Ուսուցչունին նայեց ծերացած բանվորին, ժպտաց ու ասաց.

— Ընկեր Վահանյան, դուք արդեն տարիքով մեծ եք, յերեկ շուտով աշխատանքից կազատվեք, ձեր դպրոց գալը միտք չունի. չենք կարող ընդունել, ավելի շուտ՝ իրավունք չունենք:

— Յես քեզ ասում եմ՝ գրի, կարդալու ցանկություն ունեմ. ել տարիքը վորն է:

Հերթի կանգնածները հուզվեցին:

— Ե՛յ ընկեր, շո՛ւտ արա, մենակ դո՛ւ չես:

Վոսկանը մոտեցավ բանվորական դպրոցի վարիչին.

— Ընկեր վարժապետ, յեթե ես տարի ինձ ուսումնարանում տեղ չտաք՝ վատ կլինի: Վառասուն տարվա բանվոր եմ...

— Ընկեր Վոսկան, ցավում եմ, բայց ի՞նչ արած, կարգն այդպես է:

— Բա դուք ճիշտ խոսքն ի՞նչպես եք կատարում:

— Ո՛ւմ խոսքը:

— Նրա, վոր ասել է՝ ռավեաական յերկրում մի անկերթ, անգրագետ մարդ չի լինելու: Ի՞նչ կասես:

Գտն. և լեզվ. խմբագիր՝ Խ. Այվազյան
Ցեխ. խմբագիր՝ Գ. Չենյան
Մշակողներ՝ Ս. Շահբաղյան
Հրատ. Մ 2599, Գրավ. Ք 8170 (ը)
Ցիքած 80.000, Գտն. 1418, Գեանդատի տպարան

20437-59

Հանձնված և արտագրված 1933 թ. հունիսի 7-ին
Մատարված և ազգագրված 23 հունիսի 1933 թ.

— Հետո՞ ինչ. մենք այդ գիտենք, — ժպտաց վա-
րիչը:

— Հետո են, վոր մեզ հուպ կտան: Հեղափոխության
15 տարին լրանում է. կուսակցությանը հաշվի կնստի
ու մեկ էլ կտեսնի, վոր Սե Բազաքի գործարանի բան-
վոր տոկար Վոսկանը մնացել է անգրագետ... Ի՞նչ կալա-
տասխանեք հը՞, տսե՛ք:

Ու հաղթանակ տարածի նման մի քայլ առաջ գնացե-
՛լ Վարիչն ու ուսուցչուհին իրար նայեցին հուզված:
Բանվորները ժպտում էին, խրախուսում Վոսկանին:

— Վորպես բացառություն, ընդունեք, — ասաց վա-
րիչը: Բանվորները ծափահարեցին:

Վոսկանի ու բախությանը չափ չկար:

2. ՄԵՐ ԿՈՒԽՈՋԻ ԱՐՏԵՐԳ

Մեր կոխոզի արաները
տրակտորը վարել է,
կոխոզն՝ այսօր ծովի պես
կանաչել է, ծաղկել է:

Մեր կոխոզի արաները
նաշխուհն բերքով հասել են,
ցորենի ծով հասկերը
նախ բերքերով ցզել են:

Ու բացվել են վարդերը,
որորվում են հասկերը.
հազար երեսկ նոր կյանքին՝
ջենացել են գաղտերը:

3. ԱՊՍՍԱՄԲՈՒԹՅՈՒՆ

1905 թվի հունիսի 14-ի առավոտյան, յերբ տեղի
յեր ունենում «Պատյոմկին» անագին զրահանավի սովորա-
կան մաքրումը, նավաստիները նկատեցին, վոր ճաշի
համար պատրաստված միսը հոտած է, վորդերով լի:

Այս լուրը տարածվեց բոլոր նավաստիների շրջա-
նում, զայրույթ բռնկեց և «կայծից առաջացավ բոց»:

— Սրիկա՛ սպաներ: Ձեն հետաքրքրվում, թե ինչ
մսով են մեզ կերակրում:

Վրա հասավ ատելի հրամանատարը և կարգադրեց.

— Ճաշը պատրաստել, և ով վոր միսը գննի, անունը
նշանակել և հետո ինձ զեկուցել:

Յերբ ճաշը պատրաստվեց և յերբ հրամայեցին ճա-
շել, վոչ վոք չմոտեցավ ճաշին, վոչ վոք չշարժվեց
տեղից:

Անմիջապես հայտնեցին հրամանատարին, վոր գլխա-
վոր սպայի հետ միասին շտապեց «կարգը վերականգնել»:
«Պատյոմկին» նավաստիների ամբողջ ջոկատը, 700
մարդուց ավելի, տախտակամածն են կանչում և հրամա-
յում շարքի կանգնել:

Շարքի առաջ կանգնած գլխավոր սպան մի հանդուգն
և գրգռիչ մառ է ասում:

— Յես քանի անգամ ասել եմ ձեզ, վոր նման ան-
կարգություններ գինվորական հափի վրա անթույլատրելի
յեն: Այդ բանի համար ձեզպեսներին ա՛յ թե վորտեղից
են կախում, և նա մատնացույց է անում կայմի ծայրը:
Սպա բավում է մի անտրկու հրաման.

— Ով ուզում է բորչ ուտի, այս կողմը գա:

Շարքից գուրս են գալիս միայն նավի հին ծառա-
յուղները, յենթասպաները:

Ամբողջ շարքը քարացած կանգնել եւ:

Այդ միջոցին վորոտում ե մի նոր հրաման.

— Պահակախումբ, վե՛ր:

— Յեղբայրնե՛ր, ի՛նչ եք անում: Մտաբերեցե՛ք մեր յերգումը, վոր մերոնց վրա չպիտի կրակենք, — կանչեց նավաստի Մատյուշենկոն առաջ վագերով:

Յեվ պահակախումբը, մի մարդու պես, հրացանները վայր թողեց, փողը դեպի գետին:

Այդ նշանակում եր, թե չենք ուզում կրակել:

Իսկ Մատյուշենկոն նոր ուժով կանչեց.

— Յեղբայրնե՛ր, մեր ընկերներին մենակ չթողնենք: Վերցրե՛ք հրացանները, փամփուշտներ դրեցե՛ք: Զարկեցե՛ք ժողովրդի դահլճներին:

Յեվ կատարվեց հերոսական գործը:

— Կորչի՛ ինքնակալությունը: Մահ բռնակալներին,

— բավում ե «Պատյոմկին»-ի վրա:

Յեվ հրացանները վորոտում են:

Ապստամբությունը տաքանում ե:

4. ՍՐՅՈՒՆՈՏ ԿԻՐԱԿԻ

Զմեռվա մի սաստիկ ցուրտ առավոտ եր: 1905 թվի հունվարի 9-ին (22) Լենինգրադի բանվորական թաղերից անագին ամբոխ եր առաջ շարժվում: Առաջից տանում եյին թագավորի ու սրբերի պատկերները. յետևից գնում եյին բանվորները, բանվորուհիներն ու նրանց յերեխաները տոնական հագուստներով:

Ո՛ւր եյին գնում և ինչո՞ւ:

Սույն ու կարիքն եյին ստիպել նրանց՝ սիրտ անել թագավորի մոտ գնալու և խնդրելու, վոր իրենց պաշտպանի հարուստներից ու վտատիկաններից:

Թագավորին ուղղած իրենց խնդրագրում նրանք գրում եյին.

«Թագավո՛ր, մենք բանվորներու, մեզ կանայք ու յերեխաները և մեր ծերունի ծնողները յեկել ենք քեզ մոտ արդարություն և պաշտպանություն խնդրելու:

«Մենք ծայր աղքատության ենք հասել, մեզ ծանրաբեռնում են անտանելի աշխատանքներով, մեզ անպատվում են, մեզ մարդու տեղ չեն դնում, մեզ սարուկ են համարում, վոր պետք ե միայն համբերենք ու լռենք: Ել ուժ չմնաց, թագավոր, մեր համբերությունը կտրվում ե, հասել ե այն սոսկալի բուպեն, յերբ մեռնելն ավելի լավ ե, քան չտեսնված անարդանքներ կրելը»:

Յերկու հարյուր հազարից ավելի ամբոխը մոտենում եր թագավորի պալատին:

Գնում եյին հանգիստ, տոսնց յնրդի, առանց կարմիր դրոշակների... Գնում եյին խնդրելու, տղաչելու...

Յեվ հանկարծ՝ հրացանի կրակ:

Առաջին շարքերում զիոթություն ընկավ: Կարծե-

ցին, թե ինչ վոր սխալ բան կատարվեց: Շարունակեցին առաջ գնար: Նորից կրակեցին:

Մեկը ընկավ կուրծքը վիրավոր... Սմբուը կանգ առավ...

«Մի՛ թե չսխալի հասնենք թագավորին, մի՛ թե կրա-կում են մեզ վրա», — շնչացին ամենքը:

Հինգ հազար հոգի վիրավորվեց, հազար յերկու հա-րյուր տառնվեց հոգի սպանվեց. և այդ բոլորը մի ուրում, Արշունոտ Կիրակի ուր, հունվար 9-ին (22):

Հափադույն բանվորները հետ թագավորն այս ձևով հաշիվ մաքրեց:

Այդ ուրից բանվորները հասկացան, վոր քանի թա-գավոր կա, նա միշտ բուրժուազիայի կողմը կլինի, և բանվորն ուր չի ունենա:

«Բանվոր դառակարգը քաղաքական կռվի մեծ դաս ստացավ, — գրում եր Իլիշը այն ժամանակվա «Վալերյոզ» թերթում, — պրոլետարիատի հեղափոխական կրթությունը մի ուրում այնքան առաջ գնաց, վոր չեւ կարող առաջ գնալ ամիսներում և տարիներում»:

«Հեղափոխական մոմենտի ամենամերձավոր խնդիր-ներից մեկը դառնում ե ժողովրդի զինումը»:

«Միայն զինված ժողովուրդը կարող ե ազաաություն ձեռք բերել»:

5. ՊԵՏԻ Ե ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՎԵՐՏՆԵԼ

Փոքրիկ բնակարանում նստած էյին միքանի մարդք՝
Ժողովի քարտուղարն արձանագրեց՝

Ընթացիկ մոմենտի խոսքը պատկանում է...

Նա ինչ-վոր ազգանունն գրեց, բայց հետո իսկույն
խնամքով ջնջեց:

— Այո, ավելի լավ է առանց ազգանվան, — առաց
նրա հարևանը, վոր նալեց արձանագրութեանը:

Իսկ զեկուցողը, վորի ազգանունը ջնջել էին, արագ
բարձրացավ աթոռից:

Դա Լենինն էր:

Չորս ամիս շարունակ նա թագնվում էր Ժամանու-
կավոր կառավարութեանից: 1917 թ. հուլիս ամսին բան-
վորների անհաջող ապստամբութեանից հետո բուրժուա-
զիան վորոնում էր Լենինին, վորպեսզի սպանի նրան:
Բայց բանվորներն աջակցեցին Լենինին թագնվելու, և
նա Պետրոգրադից հեռացավ:

Լրագրերը գրում էին, վոր Լենինը փախել է ստոր-
ջրյա նավակով կամ ողանավով: Իսկ Լենինն այդ Ժամա-
նակ ապրում էր խոտհորքում, վրանում, Մետրոպոլի-
մոս:

Լենինին ուղարկում էին բոլոր լրագրերը, գրում
էին նամակներ: Ուստի և նա լավ տեղյակ էր, թե ինչ
է կատարվում Պետրոգրադում և ամբողջ յերկրում:

Արգեն հոկտեմբերին Ռուսաստանում համարյա թե
բոլոր բանվորներն ու գինվորները բալլեիկներ էին կոչում
էին:

Լենինը վճռեց՝ Ժամանակն և իշխանութեանը վեր-
ցնելու:

Նա արգեն միքանի նամակ էր գրել իր կուսակցա-
կան ընկերներին:

— Պետք է ցրել Ժամանակավոր կառավարութեանը

— Դանդաղելը հանցագործութեան է: Ժամանակ և
իշխանութեանը վերցնել:

Լենինը կարծում էր, վոր Պետրոգրադի բալլեիկնե-
րը չափազանց դանդաղ են գործում:

Յեվ նա ինքն անսպասելիորեն յերևաց Պետրոգրադում:
Բալլեիկների կուսակցութեան կենտրոնական Կոմի-
տեն հավաքվեց Լենինի գլխավորութեամբ:

Ժողովը տեղի ունեցավ գաղտնի:

Ահա թե ինչու քարտուղարն այնպես խնամքով ջրն-
ջեց Լենինի ազգանունն արձանագրութեան մեջ:

Չե՞ վոր արձանագրութեանը կարող էր Ժամանակա-
վոր կառավարութեան ձեռքն ընկնել, և այն Ժամանակ
նա կիմանար, վոր Լենինը Պետրոգրադումն է:

Լենինին ճանաչել չէր կարելի: Նա ամիլել էր միբուքը:

Լենինը ձեռքերը գրպանները դրած, անցավ սենյա-
կով և սկսեց ճառը:

Նա խոսում էր այն մասին, վոր չի կարելի այլևս
վոչ մի բոլոր սպասել: Բանվորները բալլեիկների կոչում
են, գինվորները նույնպես: Դրա համար ել պետք է շու-
տով տապալել կերենսկուն և իշխանութեանը վերցնել:

Ընկերներից մի քանիսը համաձայն չէին Լենինի
հետ: Բայց կենտրոնական Կոմիտեի մեծամասնութեանը
մտածում էր այնպես, ինչպես Լենինը: Վիճաբանութեան-
նից հետո կենտրոնական Կոմիտեն վորոշեց՝

«Իկսել զիմված ապստամբութեանը»:

6. ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ ՓԱՆՆՆԻՆԳԸ

Ձիվորները չլիք կազմած՝ Ժամե-Ժամ ավելի մոտե-
նում էին Ջուլուսին պալատի հրապարակին: Նրանց
շարքերն ավելի ու ավելի խտանում էին: Ժամի Թ-ի մոտ
պալատը շրջապատված էր:

Ամենքը լարված սպասում էին գրոհի մեծ ըռպելին...
Ժամի յերեքին ժամանակավոր կառավարութեան
դրութիւնն անհուսալի լեր... Արդեն յերկաթուղիներ
բոլոր կայարանները, հեռախօսը, հեռագրատունը, երեք-
տրական կայարանը, ջրանցքը գտնվում էին մեր ձեռ-
քում...

Միքանի ակնթարթ...

Յեւ Պետրոգրադի փողոցներում վորոտացին թնդա-
նութները, բայց վոչ ժողովրդի դեմ, այլ ժողովրդի հա-
մար:

Մի քանի հրանոթներ պայթեցին Ձմեռային պալա-
տի միջանցքներում: Տատանումներին վերջ եր տրված:
Նավաստիները, կարմիր-զվարդիականները, զինվորները՝
գնդացիւրային խաչած կրակի տակ՝ թռչում էին Ձմե-
ռային պալատի առջեւ շինված բարբիկադների վրայով,
տապալում էին նրանց պաշտպաններին և ներս խուժում:

Մասսաները ներս են խուժում սենյակը: Նրանց մեջ
է ընկ. Անտոնովը: Այն, ինչ վոր անվանում են ժամա-
նակավոր կառավարութիւն, այնտեղ է... զրեթե մեռած
Ֆիդիկայեւ:

— Պետրոգրադի Խորհրդի Ռազմա-Հեղափոխական
Կոմիտեյի անունից հայտարարում եմ ժամանակավոր կա-
ռավարութիւնը տապալված, — հայտարարում է Անտոնով-
ը: — Բոլորդ ձերբակալված եք...

Տապալվածները թոթովանքով խնդրում են, վոր
լրենց պաշտպանեն մասսաներից... Նավաստիները դուրս
են տանում նրանց սենյակից: Աղաղակներ: — Տվեք մեզ
Կերենսկուն... Կերենսկուն... Նա փախել է Պետրոգրադից
վորպեսզի ռազմաճակատից գործեր բերի:

Միջանցքները թնդում են հուզմունքի, գալըութի,
կատաղութեան աղաղակներից... Ձերբակալվածներին տա-

նում են ներքե... բակը... ահեց են կացնում դռներով...
բարբիկադների վրայով... դեպի պալատի հրապարակը...

Հրապարակում զինվորների գալըութի աղաղակներ
են լսվում... «Գնդակահարե՛լ... մահ... մահ»: Տերեշչենկո-
ւին, Կոնովալովին և ուրիշ մի յերկսին միջանի հարված
են տալիս... Կարմիր զվարդիականները հորդորում են
զինվորներին: Դեկավարներն աղաղակում են. «Մի մթա-
պեք պրոլետարական հաղթանակը... Կատաղած զինվոր-
ները լետ են քաշվում ձերբակալվածներից: Կարմիր-զվար-
դիականներն ողակում են նախկին կառավարութիւնը:
«Հառաջ»: — Ողակն առաջ շարժվեց դեպի Պետրոպոլիտս-
կի բերդը: Տանում են հեղափոխութեան դեմ ստեղծված
նկուղները:

7. ՄԱՅԻՍՅԱՆ ՈՐԵՐԻՆ

Յես շատ շուտ ընտելացա բանտի կյանքին: Ինձ
կանչում էին «բանտի աղջիկ»:

Դաշնակցական կառավարութիւնն իբր թե պատժե-
լու համար ինձ բանտարկեց, սակայն այնպիսի միջավայր
գցեց, վոր յես կոմունիստական վոգով դաստիարակվեցի
և այնուհետեւ ել վոչ վորք չկարողացավ կտրել ինձ կու-
սակցութիւնից:

Ոգոստոսի վերջն եր: Մի անգամ ներս մտավ գլխա-
վոր վերահսկիչն ու հայտնեց, վոր դատախազը կանչում
է ինձ: Գնացի: Շատ ելի լսել այդ մարդու մասին, բայց
չեյի տեսել: Նա ինձ վրա առաջին խի հայաքից վատ
տպավորութիւն թողեց, գուցե նրա համար, վոր իմ առաջ
կանգնած եր դասակարգային թշնամի: Յերկար ճառե-
լուց հետո, նա ասաց.

— Դուք դեռ չահել աղջիկ եք, ինչ գոց՝ ունեք այն

սրիկաների հետ: Մի դիմում գրեցեք, վոր նրանք ստիպմամբ ձեզ տարել են իրենց շարքերը: Այդ դիմումը մենք կտպենք մեր թերթերում. բանտից կադատենք ձեզ ու աշխատանք կտանք, վորովհետև հայ ազնիվ եք, խղճում եմ ձեզ:

Իմ կյանքում դրանից ավելի զգվանք չեի գգացել, այնպես ջգայնացած եյի, վոր հազիվ-հազ ինձ դսպելով ասացի:

— Վերջապես բախական ե... — և դուրս յեկա նրա գրասենյակից:

Յերբ կամեաւ վերադարձա, ընկերներս անմիջապես ինձ շրջապատելով՝ սկսեցին հարց ու փորձ անել: Բայց լեւ աչքան հուզված եյի, վոր չկարողացա վռչինչ պատասխանել:

Այդպես շարունակվում եր մեր կյանքը բանտում՝ մի որ կուշտ, մի որ քաղցած:

Սեպտեմբերի 13-ին նշանակվեց 18 կոմունիստների դատը, վորոնց թվում և իմը:

Դաշնակցական արտակարգ դատարանը բաղկեկիներին դատեց, վորպես «ազգի դավաճաններ»:

Յես, վորպես անչափահաս ազատվեցի բանտից, իսկ մյուսները 4—5 և տասը տարով կալանքի յենթարկվեցին:

Դաշնակցական կառավարութիւնը, սակայն այդքան կյանք չունեցավ, վորովհետև Մալխան ապստամբութիւնն արդեն ստորագրել եր դաշնակների մահվան դատավճիռը, վորը կատարվեց 20 թվի նոյեմբերի 29-ին:

8. ԻԼՅԻՉԸ ԳՅՈՒՂՈՒՄ

1.

Մոսկվայի նահանգի Կաշինո գյուղում 1920 թվին կազմակերպվեց գյուղատնտեսական «Արշալույս» ընկերութիւնը: Այդ ընկերութիւնը հաշոգացրեց գյուղում ելեկտրականութիւն անցկացնել: Գյուղացիներն այնչափ ուրախ եյին, վոր ելեկտրական լույսը գրավեց նավթի լամպի տեղը: Գյուղական ընդհանուր ժողովում վորոշեցին ելեկտրականութիւն բացման առթիվ գյուղում տոն կատարել: Վորոշեցին՝ կենտրոնից գործիչներ հրավիրել:

Ընկերութիւն վարչութիւնը մտածեց հրավիրել Ժողովրդական կոմիսարների Խորհրդի նախագահ ընկեր Լենինին: Վտմանք գեմ եյին այդ առաջարկին, մտածելով, վոր ընկեր Լենինը շատ զբաղված ե և չի կարող զար Բայց և այնպես վորոշեցին Լենինին հրավիրագիր ուղարկել: Վարչութիւն անդամները դողդոջուն ձեռքով ասորագրեցին այդ հրավիրագիրը:

2.

Հասավ 1920 թվի նոյեմբերի 14-ը: Կաշինո գյուղի համար պատմական որբ: Ժամի 12-ին ավտոմոբիլով հյուրերն սկսեցին գար: Քաղաքի կողմից ավտոմոբիլն արշավում և ուղղակի գետի բազմութիւնը:

Ավտոմոբիլից դուրս ե գալիս Կաշինո գյուղացի կուկովը: Նրանից հետո դուրս ե գալիս 50 տարեկան մի մարդ:

Վարչութիւն անդամները մտեցան յեկվորներին և վողջունեցին:

— Բարև, ընկեր:

Ավտոմոբիլից իշած մարդը սիրալիւր բարեւում ե ամեն-
քին, սեղմում ե բոլորի ձեռքը ե ասում իր անունը— Լենին:

Ամենքը քարանում են զարմանքից, չեն հավատում
իրենց ականջներին ու աչքերին:

Հանրապետութեան առաջնորդն այնքան համեստ ե
հագնված, այնպես հասարակ ձևով ե առանց թիկնա-
պանների:

Առաջին բառից Վլադիմիր Իլյիչը դառնում ե գլուղի
մարդը:

Այդ մեծ մարդու զարմանալի պարզութիւնը միան-
գամից հմայում ե գլուղացիներին:

Կարճ վողջույններից հետո հյուրերը հրավիրվում են
ներս: Բերում են թեյ ե ուտելիք:

Սկսվում ե ջերմ, մտերմական զրույց գլուղացիների ե
Լենինի մեջ:

Ապա տեղի յե ունենում գլուղացիական միտինգ:
Ընկերութեան վարչութեան նախագահը միտինգը բաց ե
անում, վողջույնի խոսք ե ասում ե իր ճառից հետո
խոսքը տալիս ե ընկ. Լենինին:

Իլյիչը խոսում ե հուզմունքից դողացող ձայնով:
Շնորհակալութիւն ե հայտնում հրավերի համար: Ասում
ե, վոր իր կյանքում առաջին անգամն ե գտնվում տո-
նական հագուստներով ե ուրախ տրամադրութիւններով
գլուղական Ժողովրդի մեջ, վոր իրեն զգում ե վորպես
իր մոտ բարեկամների ե ազգականների շրջանում:

Գլուղական բազմութիւնը մեծ սիրով ե խում Իլյիչի
պարզ խոսքերը, արցունքն աչքերին վորսում ե նրա
լուրաքանչիւր բառը:

Ձեկուցման առիթով գլուղացիների բոլոր հարցերին
Լենինը պարզ պատասխաններ ե տալիս:

9. ԻԼՅԻՉԻ ԲՈՒՆՏԸ

Այսպես ե կոչվում նավթաշխարհի այն մասը, ուր
կասպիականը հետ են տվել, նրա մագիլներէից խել ցա-
մաքը ե վիշկաներ են աճեցնում այնտեղ:

Դեռ տասը տարի առաջ, այստեղ ծովն ե տարածվել
ու ձկների պարը: Իսկ հիմա հաղթահասակ վիշկաներն են
ծովափին, ցամաքի վրա, ջրերում:

Ծովը նավթի բուլբուլ ե շնչում: Ծովը բլանում ե
վիշկաների վոտները:

Ծովի ջուրը քամում են ե կաշալկան նավթ ե քա-
շում ծովից:

Շահնգը՝ լերկաթե «անակիզը ու անվերջ» այս խո-
ղովակն անա իջել ե 518 մետր, ծակոտել հողի կուրծքը,
ցեխախառն ավազ, հող ու քար ե դուրս շարաւում: Հոտո-
տում, վորոնում ե նավթը ե նրա համար ճանապարհ
հարթում:

Անընդհատ կատարելագործում, անընդհատ առաջ-
խաղացում: Այսպես ե պաշարում Բագվի պրոլետարիա-
տը բնութեան դեմ: Ամերիկյան վերջին մեթոդովն ե նավ-
թը դուրս գալիս հողից, ծովից: Միայն այսպես կարելի
յե արդարացնել Իլյիչի անունը: Միայն այս կերպ ե կա-
րելի նրա պատգամները կատարել:

Ֆշշում ե նավթահամ ծովը: Մերթ թշնամաբար իր
ալիքների հարվածներով հարձակվում ե աշխատանքի այս
բերդերի ու աշտարակների վրա ու պարսկած հետ նա-
հանջում ե մերթ հանդարտ ու սիրալիւր շոյում նրանց
պատմանդանները:

Փայտե կամրջակները կապում են վիշկաները ցամա-
քին: Փայտե կամրջակները դորշ ու նավթոտ են: Իսկ
ցամաքում ժանդարմկած ու նավթածածկ ջրեր կան, ծիա-

ծանի գուշներով, ուր ուրվագծվում են վիշկաների հասակները:

Վիշկաները՝ ցամաքում, վիշկաները՝ ժանգաղներում, վիշկաները՝ ծովում, բանվորական չլուտ բազուկների պես վեր բռնեցըված:

Այդ բազուկները սանձել են ծովը, հեռ շարտել նրան, նվաճել ցամաքը: Քամում են հողի թանկագին արյունը: Ծակոտում յերկրի կուրծքը: Անխնա, անխնա:

Կերտում են նոր աշխարհ: Այդ հաղթական բազուկները:

10. ՇԱԽՑՈՐԻ ՏԵՐԳՐ

Մենք շախտյորներ ենք,
շախտերում քանդում ենք,
վոր յերկրին ածուխ տանք
ու կյանք:

Մեր ուժը լարել ենք
մշուշը ցրել ենք
ու յերկրին ածուխ ել
կտանք:

Մենք շախտյորներ ենք,
հազար ու հզոր ենք,
յերկրի տոնն խորշում
մենք կանք:

Մենք շախտյորներ ենք,
կռվում հաղթողներ ենք,
այս թեժ կռվում գեռ
մենք կանք:

Վեկապեն ասել ե,
պեզզում խոսել ե,
վոր յերկրին ածուխ տանք
ու կյանք:

Յերկիր մեր, յերգի՛ր գու,
քեզ կամքը մեր հատու,
քեզ համար՝ մեր կյանքն ել
կտանք:

11. ՆԱՄԱԿ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻՑ, ԸՆԿԵՐ ՍՏԱԼԻՆԻՆ

Ստալինին, Կեռնի, Մոսկվա

Սիրելի ընկեր-

Ուղարկում եմ ձեզ 100 դրոյար՝ ձեր հաջեցողութամբ խորհուրդների կարիքների համար ծախսելու: Բանվորների յերկիրը, վոր կառուցում ե ապագա աշխարհը, կարիք կզգա փողի: Սա իմ ոգնութունն ե, ըստ իմ ունեցած միջոցների: Յես սրավարձով աշխատող բանվորուհի յեմ՝ յվացարար: Սպրել եմ ու ապրում եմ ազատության մեջ: Գտնվում եմ մաշված շորերի մեջ: Աշխատում եմ որական 12 — 16 ժամ, չիմանալով ինչ բան ե արձակուրդը: Մի խոսքով՝ «անընդհատ շարաթ»: Յեվ ահա ինձ հաջողվեց հավաքել մի բան՝ ԽՍՀՄ հարազատ բանվորության համար: Ձեր թշնամիներն աշխատել են և դեռաշխատում են իրենց բոլոր ուժերով արհամարհել ձեզ: Ցույց տվեք իմ այս նամակը նրանց և ասացեք, վոր աշխատեմ միլիոնավոր մաքրիկ կան, վորոնք հավատում են ձեզ, ձեր յերկրին և կոմկուսակցությանը և դրա համար ոգնում են ձեզ իրենց ուժերը ներածին չափ: Մեր ընտանիքը յերեք հոգուց ե բաղկացած — ամուսինս, վորդիս և յես: Մեզ մոտ չկան խոսակցության ափելի լավ նյութեր, քան ԽՍՀՄ: Դուք բանվոր գոտակարգի նեցուկն եք, լավագույն հույսը, վորոնք ապրում են և շնչում անիծված ստրկության ճիրաններում: Մենք ձեզ ենք ուղարկում մեր ամենաջերմ փողջոյնները:

Առաջադրում միլիոններ կան, վորոնք ԽՍՀՄ հեռ են:

* *

Ընկեր Ստալինը շնորհակալություն ե հայտնել Ուլմարին:

Դրամը հանձնված ե Մոսկվայի Տրյոլգուրնայա մանածագործարանի բանվորուհիների մանկական մսուրին:

12. ԸՆԿԵՐ ՍՏԱԼԻՆԸ

Իոսիֆ Ստալինը ծնվել է Վրաստանում, 1879 թ. կոշիկակար բանվորի ընտանիքում: 13 տարեկան հասակում նա մտավ միջնակարգ դպրոց, բայց չվերջացրեց. նրան հեռացրին դպրոցից, ցարական իշխանությունը դեմ բանվորների մեջ հեղափոխական աշխատանք կատարելու համար:

1901 թ. մինչև 1917 թ. ընկեր Ստալինը 10 անգամ ձերբակալվել է, բանտ նստել ու աքսորվել, տաժանակիր աշխատանքի դատապարտվել:

1913 թ. մինչև 1917 թ. նա աքսորված էր Թուրքեստան:

Ընկ. Ստալինը Լենինի և կուսակցության կենտկոմի մյուս անդամների հետ ախտիվ կերպով մասնակցում էր Հոկտեմբերյան հեղափոխության որերին տարվող պայքարին:

1917 թվից մինչև 1923 թիվը նա յեղել է ազգային գործերի ժողկոմ, Բանդյուդեսչության ժողկոմ, Ռազմահեղափոխական Սորհրդի անդամ: Իր ցույց տված ռազմական ծառայությունների համար նա արժանացել է Կարմիր դրոշի շքանշանի:

1923 թվից ընկ. Ստալինը Համկոմկուսի (բ) կենտկոմի գլխավոր քարտուղարն է, իսկ 1925 թվից՝ Կոմինտերնի Գործադիր Կոմիտեյի նախագահության անդամ:

Ընկ. Ստալինը կուսակցության սիրված առաջնորդն է: Նրա հմուտ և ուժեղ ղեկավարության տակ կուսակցությունը գործում է լենինյան ճիշտ ուղիով և հաջողությամբ տանում սոցիալիզմի կառուցումը մեր յերկրում:

13. Գ Ի Շ Ե Ր

Գեղեցիկ ու զով
գիշեր ե պայծառ,
անուշիկ քնով
քնած ե աշխարհ:

Ծառերը մեղմիկ
քամուց որորվում,
հեզիկ ու նազիկ
յերգ են սլալում:

Գետափին, թե ուր
պույվույում ե բուն,
գետակն ել տխուր
հրաժեշտ ե յերգում:

Իսկ լայնատարած
յերկնադամաբով

լուսինն ե կամաց
անցնում սահելով:

Աստղերն ել սիրուն
ժպիտով փայլում,
իրենց սիրելուն
ճափա յեն գնում:

Գեղեցիկ ու զով
գիշեր ե պայծառ,
անուշիկ քնով
քնած ե աշխարհ:

Ու քնած յերկրին
գետակն ու բուն
յերգով միասին
որոր են ստում...

14. ԳԻԳԱՆՏԻ ԳԱՇՏԵՐՈՒՄ

Կոմբայնը — դաշտերի նափն ե: Կոմբայնիստը՝ կա-
պիտանը: Նա կանգնած ե կամրջակի վրա ու վարում ե
մեքենան:

Կոմբայնի հարիչը կտրում ե հասկերը, փոցիներով
պրանց հափաքում ծեծիչի թմբուկի տակ: Հացահատիկը
լցնում արկղը: Յեվ ահա արկղը լիքն ե: Բեռնավառն
կրում ե հացահատիկը ե տանում ելեվատոր:

Գիգանտի դաշտերը լավ բերք են տալիս: Պետք ե
ջուտալ հափաքել: Դանդաղել չի կարելի: Հացահատիկը
թափվում ե, վառ յեղանակը վառում ե հացին:

Շտաբը ել ավելի յեր աշխատում, քան առաջին որե-
րը: Տելեֆոնից չելին հեռանում: Հարցնում ելին, թե ինչ-
պես ե գնում բերքահավաքը:

Բրիգադներից պատասխանում եյին.

— Ամեն ինչ կարգին ե: Կոմբայնը մի քիչ փչացել
եք՝ շինեցինք:

— Աշխատանքը լավ ե գնում: Սպասում ենք բեռ-
նավառներին: Կարգադրեցեք շտապ կրեն հացահատիկը:

Առաջին տարին Գիգանտը յերկրին ավեց վեց հա-
րյուր հազար ցենտներ հացահատիկ:

Սովետդի լաբարատորիայում վերցնում են ցորենի
հատիկները, մեկ-մեկ կշռում, հատկութունները վորսշում:
Լավ հատիկ ե:

— Առաջին տեսակի, — ասում են լաբարատորիայում:
Ելեվատորից հացահատիկը լցվում ե անձիշապես վա-
գոնները: Միքանի բոպե ե վազոնը լիքն ե:

Իսկ ամբարներից ցորենը պարկերով կայարան են
կրում արակտորային գնացքները:

Ամեն որ կայարանից գնացքներ են մեկնում ցորե-
նով բեռնած:

15. ԹԵՍԻ ԳԱՇՏԵՐՈՒՄ

Սրեկը ծիրանագույն արեվելքից գեռ նոր եք գալիս
հանել իր փոկեզոծ ճաճանչները: Դեպի Բաթում տարած-
ված թեյի դաշտերն ու լեզիպտացորենի ընդարձակ աք-
տերը գիշերվա առառ անձրիից զովացած սպասում ելին
արևի շողերի վողջույնին: Յեվ ծանրացած թեյի թփերից
գիշերային թանձր ցողը կամաց-կամաց անհետանում ե
ե բարձրանալով լեզիպտացորենը զվարթանում, հասակով

մեկ կանգնում ու կարծես իր գոհացնող վողջույններն ե ուղարկում արևին:

Գնացքը մոտենում է Չակվա կայարանին, վորտեղ խոշոր տառերով՝ ալ կարմիր տախտակի վրա գրված է «Չակվա — Թեչի Սսվխոզ», և այդ ցուցանակն իր տառերով ազդանշում է, վոր աչդտեղ, նոր կոչեկտիվ սկզբունքներով՝ վորքան աշխատավորական բանակներ միացած ստեղծում են նոր կյանք, նոր կուլտուրա և խորհրդային թեր:

Անցնում ենք պլանտացիաները, մտնում Փաբրիկան, վորտեղ տարբեր մեքենաների տակ պատրաստվում է մի քանի տեսակ թեր:

Այստեղ աշխատում են մի քանի հարյուր բանվոր:

ԹԵՅԻ ՖԱԲՐԻԿԱՅՈՒՄ

Նորակառույց, հսկայանիստ մի խոշոր շինք է այն, վորի կառուցումն ավարտված է մոտ ժամանակներում: Դասավորված են լավագույն մեքենաները:

— Ուղղակի հիպնալ կարելի չե այս մաքրության և խնամքի վրա, ասում է բնիկը:

— Տես, վորքան զեղեցիկ են շինված թեչի թվերը, կարծես մաքրարտի հասիլներ լինեն. աչ, յերևում է վոր գործին լավ խնամքով վերաբերմունք կա:

Անցնում ենք Փաբրիկայի դանազան ցեխերը: Ամեն տեղ յերևում է սովխոզի ուժեղութունն ու կազմակերպված, պլանային աշխատանքը:

Մեզ առաջնորդ յերխառարդ բանվորունին մանրամասն բացատրում է, թե վոր մեքենան վորքան գործ է անում, ինչ վորակի և այլն:

— Իսկ այս չինացի բանվորը յերկաթ ժամանակ է վոր աշխատում է ապտեղ, — հարցնում եմ յես:

— Այն. նա շատ վաղուց է, վոր աշխատում է չաչի Փաբրիկայում և իր բարեխիղճ աշխատանքով վաշելում է բոլորիս համակրանքը, — պատասխանում է մեզ առաջնորդը:

Աշխատանքի ուժեղ թափով ներշնչված՝ յուրաքանչյուր բանվոր ղեկավարում է սոցիալիստական հայրենիքի Փաբրիկայի մեքենան:

16. ՊԱՌԱՎ ԹՐԲՈՒՆԻՆ

Գնացքը վերջին անգամ սուլեց և ուժգին թափով առաջ սլացավ: Վաղոնում շատ եր տաք, ողբ ճնշող: Մեր գլխաց նստած ճանապարհորդներից մեկը թաշխինակով սրբում եր իր ճաղատ դուխը, վորտեղ յերևում էր մեծ վերքի տեղ՝ ըստ յերևույթին աչդ վերքը մնացել եր շախտեղ-վախտելից:

Այդ ժամանակ մոտս նստած ծեր թրքունին մի զննական հայացք գցեց հարևանի վրա և յերեսը դարձրեց հակառակ կողմը: Յես տեսա՝ ինչպես նրա ղեղնած աչքերից արցունքի կաթիլներ եյին թափվում: Յես նայում եյի այդ տանջված դեմքին և զգում, թե վորքան խորն է նրա վիշտը: Այդ ժամանակ անվստահ քայլերով մոտեցա նրան ու հարցրի:

— Մայրիկ, ինչո՞ւ յես լաց լինում:

— Եհ, վորդի, ինչ տեսմ. դարդերս նորոգվեցին, վոր նրա գլխի վերքը տեսա:

— Իսկ ինչո՞ւ այդ վերքը քեզ վիշտ պատճառեց:

— Իմ միակ զավակս՝ գոհ դնաց... — ասաց նա ու խոր ախ քաշելով լացակումած լուեց:

Յես չկարողացա համբերել. նորից հարցրի.

— Ի՞նչպես պատահեց այդ, մայրիկ: — Նա մի տխուր հայացք գցեց շուրջն ու սկսեց պատմել.

— Ինչպես շատ շատերը, իմ վորդի Հասանն ել դուրս եր յեկել փողոց և ծեծում եր կուրծքը շղթաներով: Այդ սրը շախսեյ-վախսեյի որն եր: Արյունը շատրվանի նման խփում եր նրանց գլուխներից: Գարնան առավոտ եր, — շարունակում ե նա արցունքները սրբելով, — բոլորը հավաքվել եյին մզկիթի դռանը և սպասում մուլային: Յերկար սպասելուց հետո մուլան դուրս յեկավ և իր յերկար քարոզով կապեց հարյուրավոր յերթասարգների աչքերը: Սկսվեց մի տակալի տեսարան: Թշնամիս ել եզ սրը շտեմնի: Փանխ-ջանիսն արյունովա գետին ընկան, ուշաթափվեցին, թե ինչ ե՛ ակամի դատաստանին արժանանան:

Հենց դրանցից մեկն ել իմ տղաս եր՝ Հասան: Նրան արյունովա հողով տուն հասցրին: Յերկու րուպեյից հետո մեռավ: Սե լինեք այն սրը: — Մի քանի վայրկյան լռելուց հետո շարունակեց. — դեռ ականջիս հնչում են Հասանիս վերջին խոսքերը. — «Յես մեռնում եմ, անա, բայց իմ միակ քրոջս՝ Սոնային լավ պահիր: Ել չգնաս մզկիթ, եզ անիծած մուլաների յերեսը չտեսնես», — ասաց ու աչքերը փակեց...

Այն, եզ շախսեյ-վախսեյն ու խաբերա անիծյալ մուլաներն ինձ նման քաշկաք շտեմն են քանդել, քանիսի...

Նա վերջացրեց իր պատմությունը: Գնացքը քափականին ճամապարհ եր անցել: Յես շարունակում ելի նույն ծեր թրքոտուն, փորը բարձրացրել եր պատառուտած զգեստի փեշը և սցրում իրար յետևից գլուխով արցունքներ ի կաթիլները:

17. Կ Ո Ւ Ը

Ձմռան մի գիշեր կար մի հարստնիք, հրճվում եր անգուսպ ամբոխը գյուղի գյուղն ևյին իջել հովիվ պատանիք ազնիվ տեղնեու պարի ու կոթի: Ու պարից հետո լեն հրապարակ բաց արին մեջտեղն արձակ գլխատան. գունաշին փչեց կոթի յեղանակ, անել ու ջանել իրարով անցան: Հարսն են տալիս «քաշի հա, քաշի...» ու գուրս քաշեցին գոռով յերկուսին. մինը մեր Մարոն, իսկ մյուսն Անուշի անդրանիկ յեղբայր գառնարած Մոսին: Վողջ գյուղը կանգնեց պարսպի նման, ջոկվեց, բաժանվեց յերկու բանակի, ամեն մի բանակ ընտրեց փահլան, կանգնեց թիկունքին տղերանց մեկի:

— Սրտապինդ կացեք, մի վախեք, տղերք: Իսկ նորեկ հարսի փարգի քամակից նայում են կանգնած հարսն ու ազնիվք: Աւ տաքանում են տղերքը սաստիկ, փեշերը հավաք խրում են դոտին գետին են դարկում ձեռքերը հաստիկ, իրար են հասնում թափով մոլեգին... Աղաթ կա սակալն են մութ ձորերում, ու միշտ հնազանդ հնոց աղաթին ամբոխի միջին իզիթն իր որում գետին չի դարկել ընկեր իզիթին: Ու իրար բռնած Մարոն ու Մոսին քաշում են ընկնում խոզապարկուկի, ընկնում են գետին, յեկնում միասին, գտվար ե իբրե հազթել մեկ-մեկի:

18. ԾԵՐՈՒՆՈՒ ՀԱՌԱՅՈՒՆՔԸ

Մեր ապրուման թնչ է... Ես խոր ձորերում
ես ե չորս քսան տարիս լրացավ.
Վոչ մի խնդուխտն տեսա իմ որում,
վոչ ել մի անգամ աչքս լիացավ:

Ամբողջ ամառը առանց տաքիլեթ
պտիտ եմ գալի ես ձորի միջին,
կոխիս եմ տալիս հազար ցավի հետ
և չեմ կարենում—չեմ հասնում վերջին:

Պապներից ենքան ոգուտ չի գալի,
ինչ նրանց համար յես փող եմ տալի
զլուխը քարը, զոնե փող լիներ,
ել ինչու եսքան մարդ զանգատ կաներ:

Յախ եմ հավաքում, կրակ եմ վառում,
սրա համար ել փող եմ վճարում:
Ես դափեն թնչ է,—մի լերկու լատան,
կիսը ու վեց անգամ տարան գառապտան:

Ասում են՝ գեղ ես կարել գու մերին:
Իրանցն ասում են ու քեզ չեն բուռ.
մինչև չտեսնես մեծին, պիտերին,
կիսի տես նրանք թնչքան են ուզում:

Գոգն ել մի կռնից, գեղն ել մյուս կռնից.
աչքդ թեքեցիր—բանիդ տեղը չես.
քաշում են տանից, քաշում են գանից,
ու չես իմանում՝ փք կոզմը թաչես:

Թե տանուներին զանգատ եմ գնում,
բան չեմ վաստակում՝ բացի գուշմանից.
գողերի հեաքը իր ունեն ե տանում.—
համեցեք գիվան ուղիք սրանից:

Նստեցնում ե քեզ, մի յերկու բաժակ
տաք չուր խմեցնում կամ մի թաս ողի.
— Դու գնա, պապի, միամիտ քնիր,
յես աչքի լուսը կհանեմ գողի...

Դարձել ե աշխարհն, ախպեր, առուփաթ,
սերը դարձել ե սուր ու շուրք՝ արին,
վոչ ամսթ ունի ուժեղը, վոչ վախ —
վալը յեկել ե տարել տկարին:

Տափլեր — տաք կերակուր
Դալիա — տաղաճարիկ (տախտակից չինած տնակ)
Լասան — բարակ տախտակ
Գեզ — թաց փայտ
Մեր — անտառ
Պիսեր — գրագիր:

19. ՀԱՆԱՐԱԿ

Մանիր, մանիր, իմ ճախարակ,
մանիր ապիտակ մալանչներ,
մանիր թերեր հաստ ու բարակ,
փոք ես նոգամ իմ ցավեր:

Տիգրանիկս գուրգա չունի,
հանդ ե գնում վոտաբաց,
Գաբրիելս չուխա չունի,
միշտ տնում ե սուգ ու լաց:

Ձվալ չունենք, չաթու չունենք,
վոչ սամոտեն, վոչ պարան,
ալոպես աղքատ դեռ յեղած չենք,
կտրվել ե ամեն բան

Դեռ հարս եյի, վոր գործեցի
քսնի կապերա, խալիչա,
բայց դրանցից շուտ զրկվեցի,
հիմա չունեմ մի քեչա:

Կարմիր որս, յերբ սեպցավ,
պարաքը մնաց թեև քիչ,
պարտաւորով սիրան ել սեցավ,
յեկավ տարավ ամեն ինչ:

Մանիր, մանիր, իմ ճախարակ,
մանիր սպիտակ քուլաներ,
մանիր թելեր հասա ու բաբակ,
վոր յես հոգամ իմ ցավեր:

20. ԱՌԱՋԻՆ ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ

Տաք քամին հալեցրեց դաշտերի ձյունը ու գրոհեց
դեպի Մայմեխի լեռնալանջերը. առատ ձյան հաստ շեր-
տերից ազատված գետինը շնչում եր հողի գուրալի հոտով,
առել եր, փափկեր:

Մի վեցորյակ ե, ինչ հինգ բրիգադան ել մեզվի
նման ներս ու դուրս եյին անում դյուղից դաշտ, պա-
րարտանյութ շաղ տալիս, ամեն մեկը գիտեր իր հոգը
իւր պարտականությունը:

Իրիկունը, յերբ Սերգոն յեղների կերն եր տալիս,

բրիգադավար Մացաիը յեկավ, ասաց, թե առաւոտը վա-
րի յեն դուրս գալու, հենց վոր սիգնալ լինի՝ գութանն
ու յեղներն իրենց սարքով պատրաստ լինեն, վոր հա-
վաքվեն կոպերատիվի առաջը:

... Մյուս որը սիգնալից 40 րոպե անց՝ ամենինչ
պատրաստ եր, բոլորը հրապարակումն եյին:

— Բրիգադ առ բրիգադ դեպի խարամի դաշտը,
մալը... — գոռաց կոլխողի նախագահ Հմայակը ճիշտ այն
պես, ինչպես Կարմիր բանակում յեղած ժամանակ:

Գութանների յերկար շարանը ձգվեց դեպի դաշտ,
վողջ բազմությունն ել նրա յետևից:

Համգաչիմանն այդպիսի բան իր որում չէր տեսեր
Սերգոն ուրախությունից արտասվում եր:

Վորոշեցին փորձնական վարն սկսել դպրոցի հողա-
մասում:

Հինգ բրիգադաների առաջին ողակները բաց արին
առաջին սև ակոմները, տասնհինգ գութան միջանի բո-
ւպեյում սեպերին դաշտը: Յեզները խամացել եյին ու
դժվար եյին լուծը քաշում, ծոռն եյին գութանն աջ ու
ձախ:

Համգաչիմանի կոլխողն առաջին քննությունը բռնեց,
փորձնական վարը հաջող անցավ: Հրահանգ տրվեց վարը
դադարեցնելու:

Գյուղամիջում բացվեց բազմամազգ միտինգ, գութա-
նավորների ընդունեցին ուսանելով: Յկրը կարգացին
պարզաւորվադների և խրախուսանքի արժանացողների
ցուցակում Սերգոյի անունն ել, Սերգոն բարձրացավ
սայլի վրա ու ասաց.

— Ընկերներ, մենք հիմա չե, վոր մրցանակ պիտի
ստանանք, յերբ ցածներ, հնձներ, կարտեր, շատ բերք
ստանանք ե՞ն ժամանակ տվե՞ք իմ մրցանակը:

21. ԻՆՏԵՐՆԱՑԻՈՆԱԼ

Յեղի՛ր, ում կյանքը անիծել է,
 ով ճորտ է, մերկ է և սարուկ:
 Մրդեն վառվում են մեր սրտերը,
 արդեն կռվի յենք մենք ձգտում:
 Այս հին աշխարհը կփոքենք մենք
 մինչև հիմքը և հետո
 մեր նոր աշխարհը կշինենք մենք,
 ուր վոչ սարուկ կա, վոչ դժգոհ:
 Մա՛յ յե վերջին կռիվը
 և պայքարը մեծ,
 ինտերնացիոնալը
 աշխարհը կփրկե:

Վոչ վոք չի տա մեր փրկությունը,
 վոչ խենթ հերոսը, վոչ արքան:
 մենք պետք է մեր ազատությունը
 կռենք ձեռքով մեր սեփական:
 Վորպեսզի շուտ փշրենք մեր լուծը
 և յետ խենք վողջ հողը մեր —
 խփենք մուրճը, տանք մեր ուժը,
 քանի յերկաթը տաք է դեռ:
 Մա՛յ յե վերջին կռիվը
 և պայքարը մեծ:
 ինտերնացիոնալը
 աշխարհը կփրկե:

Հոկ մենք, ճորտեր ու բանվորներս
 ունենք անխախտ մի իրավունք՝
 ասել, վոր հողը մերն է, մերն է,
 կորչի հարուստը թող սղորուկ:

Յեղ յերբ պայթի մեծ փոթորիկը,
 և կուշտ շները չքանան,
 նորից յերկիրը և յերկինքը
 մերն են ու մերը կմնան:
 Մա՛յ յե վերջին կռիվը
 և պայքարը մեծ:
 ինտերնացիոնալը
 աշխարհը կփրկե:

22. ՄԻ ՈՐԱՎԱՐ ՀՈՂ

Մոնան և իր ամուսին Մարտիրոսն աղքատ գյուղացիք
 էյին: Ունեյին—չունեյին՝ մի զույգ այծ, վորոնց կաթով
 ասլորում էյին, մի ճախարակ, վորով Մոնան բամբակի
 թել եր մանում վաճառքի համար, և մի բահ, վոր ամեն
 որ վաղ առավոտյան Մարտիրոսն ուսին դրած՝ դնում եր
 գյուղամեջ և այնքան վիզը ծռած կանգնում, մինչև վոր
 դրացիներից մեկը՝ միքանի կոպեկ վճարելով՝ վարձում
 եր նրան և ամբողջ ուրը բանեցնում իր գաշտում:

Այսպիսի դառն աշխատությամբ դարձյալ գոհ էյին
 նրանք, յերբ կարողանում էյին իրենց խրճիթի մեջ
 հանգիստ քուն վայելել: Իսկ այդ բախտը խիստ սակավ
 եր հաջողվում նրանց:

Մի ուր Մարտիրոսին իր մոտ կանչեց գյուղատեր
 խանի վորդին՝ Ռիզա բեկը:

Յերկյուղից խեղճ գյուղացու շունչը կարվեց մինչև
 խանի վորդու մոտ հասնելը: Բայց տեսնելով նրա ուրախ
 դեմքը, ազատ շունչ քաշեց և մինչև դեռ խոնարհվելով՝
 յերկրապագեց նրան:

— Ինչո՞վ ես պարապում, Մարտիրոս, — հարցրեց
 Ռիզա բեկը:

— Աղքատի պարապմունքն ի՞նչ պետք է լինի, աղա՛, վոտիդ մոխիր դառնամ: Որը դադարեմ եմ, որն ուտում, — պատասխանեց գյուղացին կրկին գլուխ տալով:

— Դու ուժեղ և առողջ տղամարդ ես, Մարտիրոս, դու կարող ես ունենալ քո արորը և որավարը, վոր պարապես հոգադործությամբ:

Մարտիրոսը չդադարելով գլուխ տալուց՝ պատասխանեց. —

— Յես աղքատ մարդ եմ, աղա՛, քեզ մատաղ դառնամ:

— Հիմար, — հպարտությամբ գյուղացու խոսքը կրտրեց բեկը. իմ հպատակներից ո՛վ է հարուստ. բայց յես տալիս եմ նրանց հող, սերմ և բոլոր պարագաները, վորոնք հարկավոր են վարուցանքի համար, և նրանք գրանով ապրում են:

— Դուք միշտ վողորմած եք դեպի ձեր ծառաները, տեր իմ:

— Յես քեզ նույն նսլատակով կանչեցի ինձ մոտ: Յես գիտեմ, վոր դու աշխատավոր մարդ ես: Յես չեմ կամենում, վոր դու աղքատ ապրես: Դեռ տանտիրոջ մոտ, յես հրամայել եմ նրան ուսլ քեզ բոլոր պխուրքները վարուցանքի համար:

— Աստված քեզ յերկար կյանք տա, աստված ի՞նչ կյանքից կտրի ձերի վրա ավերացնի, — ասաց գյուղացին և շնորհակալությամբ հեռացավ:

* * *

Գարնան սկիզբն էր:

Մարտիրոսի յերգի ձայնն արդեն լսելի յեր լինում գաշտից, ուր նա հերկում էր իր որավարը:

Միջանի շաբաթից հետո նրա ցանքն սկսավ բուս-

նել, կանաչել և տճեր բայց նրա հետ անհկատելի կերպով աճում ու բազմանում էր տոկոսը նրա պարտատոմսակի, վոր նա տվել էր խանի վորդուն:

Անցավ ամառը, յեկավ աշունը: Մարտիրոսը հնձեց իր արտը, կալը կախեց և զուտ ցորենի շեղջը կիտեց կալի մեջ: Ուրախությամբ նայում էր իր հունձքի պտղաբերության վրա:

Յեկավ կալվածատիրոջ գործակալը, ցորենը չափեց, տասնորդը վեր առավ վորպես հողի վարձ, մի մասը վեր առավ դիվանի տուրքի փոխարեն, մի մասը վեր առավ նրա պարտքի տոկոսի փոխարեն: Կալի մեջ մնաց միայն հարգը և այնքան ցորեն, վոր բավական չեր խեղճ յերկրագործի նույն ձմեռվա ապրուստին:

— Ի՛նչո՛ւ յես այդպես տխուր, — հարցրեց կինը:

— Այնպես, քեֆս տեղը չի, — պատասխանեց Մարտիրոսը:

— Ասա, ի՛նչ է պատահել, հիվանդ ես, ի՛նչ ե:

— Եհ, ել ի՛նչ պետք է լինի: Ամբողջ տարին աշխատեցի, մաշվեցի, ելի գատարկ մնացի:

Յեվ Մարտիրոսը պատմեց կնոջը, թե ինչպես այդ բոլոր կողոպտեցին իրեն:

— Դո՛նե պարտքդ թափեցի՞ր, — հարցրեց կինը:

— Պարտքը ելի մնաց այնպես, ինչպես կար, — պատասխանեց Մարտիրոսը, խոր հոգոց հանելով:

— Հիմա ի՛նչ պետք է անես:

* * *

Անցան մի քանի դարուններ: Անցան մի քանի աշուններ:

Դյուղից դուրս, իր փոքրիկ յերեխան կրծքին սեղմած՝ կանգնած էր Սոնան: Արտասուքն աչքերին, նա ճանապարհ էր դնում ամուսնուն դեպի ոտար աշխարհ:

— Կընամ, Սոնա, յերկրե-յերկիր ման կգամ, կմաշվեմ,
կկոտորվեմ, փող կվաստակեմ և կազատեմ քեզ և իմ յե-
րեխան պարտատերից,— առաց խեղճ գյուղացիքն և համ-
բուրեւով աղի յերեսը, հեռացաւ դեպի պանդխտութիւնս:

23. ՌՈՒՇԱՆԻ ՔԱՐԱՓԸ

Չաթնանց գերդաստանն անհուշ որերից
յեղել է գյուղում անվանի, հարուստ:
Նա զավթել է միշտ լավը հողերի:
Յորենն է փտել Չաթնանց ամբարում:
Աճել է ժամ ու ամպուհովանու տակ,
փորպես դարավոր մի ընկուղենի:
Փռելով գյուղում արմատներն անտառ՝
ծծել է նրա հյութը վայրենի:
Իշխել է, գյուղում փորպես տանուտեր,
փորպես մի վայրի կառավարութիւն:
Յեւ կուշ է յեկել թշվառ գյուղացիքն
Չաթնանց դարավոր ընկուղենու տակ՝
աչքերը հառած ավելցուկ հացին,
իր փողորմի թախտին անդիտակ:
Իսկ Չաթնանց Սանթրոսն անողոր լաճով
ճեղքել է գլուխն աղքատ Ռուշանի,
հափշտակել է ընտիր սևահոգն
ու սովի մատնել մի տուն ընտանիք:
Մեռել է Ռուշանն եղ վերջից հետո
և ման է յեկել Սանթրոսն անպատիժ,
գատարան մտած հիսուն մանեթով
դարձել է չհաս, չենթակա դատի:
Չաթնանց են այսպես ու կերել մարտել
Չաթնանք Ռուշանի հողը բերքառատ:
Բայց հին անունն է վրան մնացել
գյուղում ասում են Ռուշանի քարափ:

ՀԱՐՅԵՐ

1. Վեր չըջանի գրվածք է Ռուշանի քարափը:
2. Հին կարգերում լավ հողերն ունէին պատկանում:

24. ՌԻՂԻՂ ԺԱՄԻ ԶՈՐՍԻՆ

Հունվարյան ցուրտ որ էր. փողոցում յեռում էր
կյանքը: Բազաքային բանկի զուռը դանդաղ բացվեց և
զուրա յեկավ կռկռիկ հագնված մի մարդ: Նա պորտֆելը
ձեռքին ինչ-վոր տեղ էր շտապում:

Իրոքում նրան սպասում էր ավտոն. շոֆերը նրան
տեսնելուն պէս աշխատացրեց մեքենան, իսկ պորտֆե-
լավոր մարդը ծանրորեն բարձրանալով ավտոլի վրա, շո-
ֆերին ինչ-վոր հասցե պատվիրեց:

Սա տեղի յեր ունենում Յեվրոպայի քաղաքներից
մեկում, փորտեղ շատերն իրենց սեփական ավտոներն
ունեն:

Այս պորտֆելավոր մարդը միտքը Հեգն էր՝ անգլի-
ական էայտնի առևտրական:

Նա մեկնում էր մի ուրիշ քաղաք, փորտեղ պետք է
մասնակցեր մի կարեւոր խորհրդակցութեան:

Միտքը Հեգն այդ խորհրդակցութեանն անպայման
պետք է մասնակցեր, հակառակ գեպքում նրա առևտրա-
կան գործերը կստանալին վատ ընթացք: Պետք է մեկ-
նել անպայման առաջին իսկ գնացքով:

Հիմա ժամի լերերն է, և ազատ կարելի յի տոմս
գնել:

Իսկ ավտոն արագընթաց սլանում էր լեվրոպական
քաղաքի հարթ փողոցներով:

Միտքը Հեգը, փորի գլուխը շատ մտածելուց ծանրա-
ցել էր, աչքերը հանդարտ փակած ննջում էր:

Հանկարծ մեքենան կանգ առավ. փողոցի ափին միտ-
քը Հեգը վեր թռչելով աչքերը լայն բացեց:

Նրա դիմաց գլուխը բաց կանգնած էր շոֆերը:

Միտարը Հեգն արագորեն մեկնեց թևը և նայեց ժամացույցին. ժամի չարսն եր.

— Ի՞նչ պատահեց, — հարց տվեց նա շոֆերին:

Շոֆերը գլխաբաց հանդարտ կանգնած, ձախ չէր հանում:

— Համը ես ինչ ե, — վարտաց սրտենգած Հեգը. — գնացքից ուշանում ենք:

Այն ժամանակ շոֆերը շրջվեց, և միտարը Հեգն առաջին անգամ իր կանգնած տեսավ, վոր զարմացած նայում են իրեն:

— Հունվարի 27-ին, ցերեկվա ժամը 4-ին թաղում են Լենինին... Յերթեկոթյունը կանգ է առնում... հինգ րոպե... սրբ...

Միտարը Հեգը շփոթվեց, ձեռքի մեջ ճմռեց սիգարը և լցվեց անասելի կատաղությամբ:

— Վազն և լեթ դուրս, — ճչաց խաղաղ ձայնով միտարը Հեգը և կրճատացրեց ատամները:

Շոֆեր կիլիկն վռնեց չպատասխանեց, նա անշարժ նստած եր զեկի մոտ և նայում եր հեռուն: Քամին խառնում եր նրա մազերը և նրա մաքերը տանում հեռու, հեռու...

Միտարը Հեգը կարծես պայթեց:

— Հաղար ֆունտ, գնահ...

Շոֆերն անշարժ եր:

Յերբ ժամացույցը ցույց տվեց չորսից անց հինգ րոպե, շոֆեր կիլիկն գլխաբեր դրեց, ձկուլթով սեղմեց կնոպկան: Ավտոմոբիլն առաջ սլացավ:

Միտարը Հեգն իր գլխում զգում եր մի ծանր ճնշող ցավ: Մարմինը կուչ եր լեկել ամտոմոբիլի փափուկ բարձերի, ճմռած սիգարի մոխիրով ծածկված վերարկուի մեջ:

25. Լ Ե Ն Ի Ն

Այն ժվ ե նստել խաբխուլ խրճիթում հնդիկ գլուղացու, այն ժվ.

այն ինչ ե պատմում հնդիկին անհող մտերիմ և կուռ ձայնով...

Այն ժվ ե շրջում Շանհայում ըաշող, անցնում Կանտոնից Պեկին,

այն ժվ ե քայլում կուլինների հետ վճռական, ըմբոստ, մեկին...

Այն ժվ ե վառել խաբույկ մի հսկա բյուր հոգիների սըրտում,

այն ժվ ե բացել հրդեհ մի լափող հին Սըհեյլի սրտում...

Յեվ վորոտագին թնդացին հանկարծ ձայները միլիոն և մին.

— Միլիոնից ծնված, միլիոնի հանձար Լենինն ե, Լենին, Լենին...

26. ՀԱՋԻ-ՔԵՆԴ

Յերկաթուղու կայարանի այն կողմը փովել ե Գյան-Շան: Յերբեմի արյան և կոտորածի, ազդամիջյան շարժերի այս ոլորանը, աշխատանքի հսկայական մեղմանոցի լե փոխվել:

Հին Գանձակն ել չկա: Հսկայական կամուրջով հոյն ու թուրքն իրարից բաժանող Գանձակն ել չկա:

Բարձրանում ե նոր, ստեղծագործող ու շինարար ԳյանՇան:

Այստեղ վիթխարահասակ չինարիներն են ձգվում, բայց չինարիներից ալիքի հառաատ ու փառալուր, յնք բեմի արնալիս այս հարթավայրում բարձրանում են ձեթ-ոճառ գործարանի, մահուղի գործարանի, սերմապտիչ կայանի, բանվորական բնակարանների նորակառույց ու ժպտացող շենքերը:

Նրա բորբոսնած մզկիթների ու ժանտադեմ յեկեղեցիների դիմաց բարձրանում են աշխատանքի և սոցիալիստական փառալուր պալատները:

Գանձակում, կավաշար ու քարակոյի պատերի ուսերից ժպտում են արնագույն նունենիները: Նույն կարմրավառ ժպիտը բակերում, այգիներում:

Գյանջան ժպտում է նույն կարմրավառ ծաղիկներով: —

Ուր ցարական անհետացող Յելիզավետապոլը, ուր մուսավաթական արնախում Գյանջան, ուր բալլեիկյան ստեղծագործ ու բարձրացող Գյանջան:

Նունենիները ժպտում են: Նունենիները կարմիր գրող շակի պես փողփողում են վողջ Գյանջայի վրա, իսկ այստեղ բանվոր դասակարգը կերտում է նոր ու փառալուր աշխարհը:

* *

Խաղողի այգիները փռվում են Գյանջայի շուրջը, ուղեկցում ճանապարհի լերկայնքով:

Խաղողի թփերն ուղեկցում են: Մեր մեքենաները թողնում են Գյանջան և անցնում գերմանական փոքրիկ ալմանի, նախկին Յելենգորֆի, այժմյան Լենինգորֆի միջով:

Հասարակական փոքրիկ պարտեզի անհանգիստ շառ

տքը վանի ջրե ճառագայթների միջից, ժպտում է հանճարեղ առաջնորդի կիսամոլորին:

Միանման ու գեղեցիկ տները շարվել են լայն փողոցներից աջ ու ձախ:

Մեքենաները թողնում են և Լենինգորֆը:

Հաջի-Քենդ ենք գնում: Աղբրեջանի կարմիր դիվիզիայի ճաճաբը:

Գարձյալ վերելք է սկսվում և ծալք են առնում անտառների կանաչ փեշերը:

Թուրք, ուռ, հալ կարմիր բանակապիները, հրամանատարները ջերմադիմորեն փողջառնում են Հալաստանի խորհրդարանի դրսևած բանակին, փողը գնացել էր նրանց աչքերու թլամ:

Թանգավառութունը ծափալվում է և թնդանոթները կարմիր բանակայինների հաղարափոր բերանների հետ միավան փորտում են — ուռուռ... կեցցե... լաշա՛սըն...

Կատարվում է գոգահանգիտ:

Հալաստանի գրողները շարքով կանգնած ընդունում են վողջ դիվիզիայի հանգիստավոր գորահանգիտը: Նրանց մաքրական լոգոնդները հրահրում են կարմիր բանակապիների խանդավառությունը:

Վերադառնում ենք: Մնաստների կանաչ ծփանքը, լեռների կապույտ պարը, սպիտակ վրանաշխարհը մեզ նախքո լեն դնում:

27. ԿՍՐՄԻՐ ԲԱՆՔԱՅԻՆԻ ՎԵՐԱԴԱՐՁ

Նա տուն էր գալիս Կարմիր բանակից:

Նրա բառերակ տղեն — անունն՝ Ալեքսանդ

Գրքերով լեցուն մի պարկ շալակին

ու դոշին կարմիր աստղաձև նշան:

Մի անծայրածիր աշնան լերեկո
 փովել եր անափ դաշտերի վրա:
 Յեզ Սկեքսանի սիրալը թե առած
 ուզում եր թռչել մաշինի հեքով
 ու տուն սլանալ իրենից առաջ:
 Նա քանի գնում, մտանում եր տան:
 Մնցնում եր ծանոթ արտերի մոտով,
 լլվում եր հնքան անհուն կարոտով,
 սիրան անհամբեր զարկում եր ենքան:
 Կարմիր բռնակից նա գալիս եր տուն,
 խորունկ մաքերով վառված են աղին,
 Սրտում լերկու բոց, յերկու վառ լերկում,
 շուրջը — յերեկո, մշուշ փոսկեղեն:
 Յերգվեց լերեկ:
 Բանակում հանգես ու միախնդ արվին:
 — Յես խոսք եմ տալիս կյանքս նվիրել
 քեզիդ Լենինի մեծ գաղափարին:
 Յեզ նրա քարե վեհ արձանի դեմ,
 Լենինյան կարմիր գրողի ներքո
 նրանք լերգվեցին, կովել, աշխատել
 կոլեկտիվ սրտով — կոլեկտիվ ձեռքով...

28. ԻՆԴՈՒՍՏՐԻԱԼՈՒՄ

Արմաստի գլխում հա պտույտ եր դալիս ճինդուստ-
 րացումն բառը: Բայց նա այդ բառը տեղը բերել չեր
 կարողանում. միտքն ել պարզ չեր պատկերացնում: Նա-
 խաճաղի գաղափր ժամանակ նա զիմեց կին հրահանգչուհի
 Հայկուշին:

— Հայկուշ ջան, գլուխս չի մտնում այս բառը, մի
 բացատրես:

Հայկուշին ել եղ եր պետք: Խոսել սկսելուն պես՝
 մյուս բանվորուհիներն ել դլխին հաճաքվեցին:

— Ընկերներ, որեցոր ածում ե ապրանքի պահանջը:
 Գյուղը պահանջում ե արագոր, ելեկտրական լամպ: Դրա
 համար մենք պետք ե ունենանք զարծաբաններ, ելեկ-
 տրոկայաններ: Բայց վերտեղից ձեռք բերենք, ինչով
 փոխարինենք մաշված մեքենաները: Դրսից բերելք:
 Բայց մենք դրա համար կապիտալիստներին հսկայա-
 քանակությամբ փոսկի պիտի վճարենք: Ստիպված կլի-
 նենք չնչին գնով ահագին հում նյութ և՛ ալ մթերքներ
 ալ նրանց: Ուրեմն մեզ ֆուսնում ե, վոր խնքներս մեքե-
 նաներ պատրաստենք: Այդ դեպքում մենք կախված չենք
 լինի արտասահմանից: Ինդուստրացումն ել հենց այդ ե:
 Խորհրդային իշխանությունը հենց այդ ուղին ել
 բռնել ե: Դժվար գործ ե, մեծ ծախս ե պահանջում: Դրա
 համար մենք շատ խնայող պետք ե լինենք ամբողջ տըն-
 աեսության մեջ: Մենք շատ բան կարող ենք տնտեսել:
 Անեն մի աշխատափոր պետք ե մտածի — չի կարելի աբ-
 դար իր արտադրության մեջ ավելորդ ծախսերը կրճա-
 տել ե գործն այնպես կազմակերպել, վոր բով ե շատ ար-
 տադրի, և արտադրանքի ինքնարժեքն իջնի:

Ջանգը հնչեց: Դադարը վերջացավ: Առն մեկը վա-
 րեց իր աշխատանքին:

29. ԱՌԱՋԻՆ ՀՆԳԱՄՅԱԿԻ ԱՐԴՏՈՒՆՔՆԵՐԸ

1. Հնգամյակի արդյունքները ցույց տվին, վոր բան-
 վոր դասակարգն ընդունակ ե նույնքան լավ կատուցել
 նորը, վորքան քանդելու հինը:

2. Հնգամյակի արդյունքները ցույց տվին, վոր մի-

անգամայն հնարավոր եւ սոցիալիստական հասարակութ-
յուն կառուցել մի յերկրում, քանի վոր այդպիսի հա-
սարակության տնտեսական հիմքն արդեն կառուցվել եւ
ԽՍՀՄ-ում:

3. Հնգամյակի արդյունքները ցույց տվին, վոր արեւ-
տեսության կապիտալիստական ձեռն արդեն ապրել եւ իր
դարը և տեղի պետք եւ տա տնտեսության մի այլ, ավելի
բարձր, խորհրդային սոցիալիստական ձեռն, վոր տնտե-
սության այն միակ ձեռն, վորն ընդունակ եւ հաղթահարել
կապիտալիզմի համար անհաղթելի դժվարությունները,—
տնտեսության խորհրդային ձեռն եւ այդ:

4. Վերջապես, հնգամյակի արդյունքները ցույց տվին,
վոր կուսակցությունն անհաղթելի չե, յեթե նա գիտե,
թե ուր պետք եւ տանի զործը և չի վախենում դժվարու-
թյուններից:

30. ՎԵՐՍՏԱՐԱՐԸ

Անա նորից դարձա լեկա,
հեռուններից ձեզ կարտած.
խնդաց սիրտս աչս առավոտ,
ինչպես մանուկ թեթե ու բաց:

Կուգեմ արագ, արագ դառնան
քո անիմներն աչս առավոտ,
իմ բարեկամ, իմ մեքենա,
կանաչ ուղիս եւ առավոտ:

Իմ մեքենա, արագ անցավ
մեր բաժանման յերկու տարին.
ընկեր դարձավ ինձ հրաջան
ու սրտալատե ամուր պվին:

Կարծես յերբեք դու չես փոխվել
ելի նույնն ես, ինչ վոր կալի.
տես, ինչքան եմ յես բոյ քաշեր
տես, բացվել եմ ինչպես մալխ:

Յես չգիտեմ ի՞նչ եւ ուզում
այեկոծվող սիրտն իմ հիմա,
դու յես դգում յերգն իմ հոգու,
յերկաթաթե իմ մեքենա:

31. ՍԵՎԱՆԱ ԼԻՃԸ

Սևանա լիճը—գեղեցկության մի իսկական հրաշա-
լիք եւ Նրա դիրքը չափազանց բարձր եւ Չորս կողմից
նրան սեղմում են ժայռերը, և նա տարածված եւ ավե-
րով գեպի վեր բարձրացած՝ ամենայն նման Սփերն այն-
քան ել բարձր չեն, բայց տարրերնակ են ու տեղ-տեղ
չքանում են մշուշապատ հեռուններում:

Մենք գնում եյինք մոտորային մակուկով, վոր ճոճ-
վում եր ծովալիճն թեթե ալեկոծումից: Լեռների սառնու-
րակ ջուրն իր ծփանքներն եր թափում մեր յերեսին:

Լճի մոտերքը մարդկային կացարանները քիչ եյին,
մանավանդ վոր դեռ չեր սկսվել իսկական ձկան վորսը.
Իսկ Սևանա լիճը հայտնի չե անբնական մեծության իշ-
խան ձկներով, վորից մենք հաճույքով ճաշակեցինք:

Այժմ, բացի այդ ձկներից, խորհրդային կառավարու-
թյունը վորոշել եւ բազմացնել Սևանա լճում ձկների ու-
րիշ տեսակներ եւ շեռավոր հյուսիսից այստեղ են ու-
ղարկել հարյուր-հազարավոր մանրիկ սալմոն ձկնիկներ,
վորոնց ձգել են լիճը: Առում են՝ նրանք լավ են զար-
գանում և մոտ ապագայում կդառնան խորհրդային Հա-
յաստանի յեկամտի աղբյուրներից մեկը:

32. ՁՈՐԱԳԵՍՈՒՄ

Սխորժալուր ձենիդ մատանդ,
Ձորագետի ուրախ դիզեր,
զվարթ յերգիցդ ուրախանում
ու հրճվում եմ ահա յես եր:

Մի ժամանակ ես ձորերում
հովվի շվին եր շքնդընդում,
հիմա թնդուն քո գուդդին ե'
այս վայրերի մեջ զընդում:

Մի ժամանակ ես սարերին
սոգած գայլերն եյին փռնում,
հիմա նրանց ծմակներին
հազարաչյա լույսեր փառվում:

Ուժ ես տալիս Ձորագետի
շենք ու շնորհք բեռաններին,
կուչ ե գալիս ու գարարվում
քո լույսերից մեր թշնամին:

Կիկացող ձենիդ մատանդ,
Ձորագետի յերգիչ դիզեր,
հաղթանակիդ ուրախանում,
ծածի եմ տալիս յես եր, յես եր...

33. ԼԵՆՏԵՔՍՏԻԼԻ ԲԱՆՇԵՆՈՒՄ

— Ահա մեր տունը, — քնկերուհու հետ սենյակի դրո-
ւից ներս մտնելով՝ ասաց տեքստիլ գործարանի բանվո-
րուհի Հայկուշը:

— Ոհո, ասա՛ կարդին պարտի պես շենքումն ես ապ-
րում, ելի:

Հապա, Միրվարդ, չես կարող չերեակայել, թե
փոքրան եմ ուրախացել նոր սենյակ ստանալու համար:
Սյա շենքի մեջ ամեն հարմարություն կա: Մենք անգամ
վոր սենյակիս երկտրական լամպը փառում եմ, սիրտս
փառափառվում ե, սենյակիս պատերը կարծես ծիծաղում
են դեմքիս: Մանուկանգ՝ լերը աշխատանքից հոգնած գա-
լիս եմ, մտնում լողաբանը ու հանգիստ լողանում եմ ինձ
համար:

— Բաղնիքն ել շենքի մեջն ե, Հայկուշ, — հարցրեց
քնկերուհին:

Իհարկե, հենց սենյակիս մոտ. ցերբ ուզում ես՝
լողացիր, լերը ուզում ես՝ լվացք արա:

— Իսկապես վոր շատ լավ ե:

— Հապա մի պատուհաններին նայիր: Մենք առա-
փոտ արևը ծագում ե թե չե, առաջին հերթին իմ գեմքն
ե համբուրում: Բնչքան լավ ե արևոտ ու չոր սենյակում
ապրելը:

— Նոր գիտես, Հափուշ. արևը կյանքի աղբյուր ե.
առանց արևի փոչ մի կյանք չկա:

— Խեղճ հայրս մեռավ առանց արևի. այն ժամա-
նակ դառն եր կյանքը, Միրվարդ. մենք՝ հայրս, մայրս
ու յես ապրում եյինք գետնափոր մի տնակի մեջ: Այն
ժամանակ յես 10 տարեկան եյի: Տարիներն անցան, ամեն
ինչ փոխվեց: Այժմ փոչ միայն յես, այլ այս շենքի բո-
լոր սենյակներում ապրում են մեր գործարանի բանվոր-
ներն ու նրանց ընտանիքները: Բոլոր սենյակներն ել
լուսավոր են, մեծ-մեծ պատուհաններով, չոր, բոլորն ել
առնեն իրենց հարմարությունները:

— Իսկ խոհանոց:

— Յուրաքանչյուր տնփոր, իհարկե, ունի իր խոհանոցը: Յես ել ունեմ, բայց քիչ եմ գործածում: Շենքի ներքեի մասում ճաշարան ունենք, վորտեղից եփան գնով և լավ վորակի ճաշ ենք ստանում: Դեռ շատ ուրիշ հարմարություններ ունի շենքը, վորոնցից ոգտվելու կարիք չունեմ յես առայժմ:

— Այդ ինչ հարմարություններ են, վորոնցից ոգրտվելու կարիք չունես դու:

— Այ, որինակ, շենքի մի մասում տեղավորված և մանկամուրը, իսկ յես առայժմ չեմ ոգտվում, վորովհետև յերեխա չունեմ, — Ժպտալով ասաց Հայկուշը:

34. ԱՇԽԱՅԱՆՔԻ ՅԵՐԳ.

Մի յերգ գիտեմ յես աննման —
հզոր մուրճի թափի նման,
վորոտի պես հատու, խրոխտ —
մի յերգ գիտեմ յես աննման:

Հմալք ունի յերգս ախալես,
հոգսի ժամին թե վոր յերգես,
թախիժ ու վիշտ կշքանա —
լքված հոգուն նեցուկ ե նա:

Հեյ, իմ յերգը միշտ աննման —
հզոր մուրճի թափի նման,
վորոտի պես հատու, խրոխտ —
մի յերգ գիտեմ յես աննման:

ՀԱՐՑԵՐ

1. Վերն ե բանաստեղծի աննման յերգը:
2. Ինչն ե այդ յերգի հմալքը:

35. ԿՅԱՆՔԻ ԳՆՈՎ.

Հսկայական առագաստանավով, հարյուր հոգի սարուկներ թխավարում են: Գորգի վրա նստած ե նաժարերը: Զեռքին բռնած ե վիղոսկրե կշեռք:

Սարուկները մերկ եյին: միայն ազդրերը թեթև ծածկված եյին պատառոտուն գոգնոցներով, և յուրաքանչյուրը շղթայով կապված եր իր հարեանին: Սրեի կիզիչ ճառագալթների ամբողջ խուրձեր եյին թափվում նրանց վրա. իսկ նեղքերը յետ ու առաջ վազվզելով, ճաղիում եյին նրանց կաշվե խաղաղաններով: Սարուկները պաշտոնավ եյին իրենց ցամքած ձեռները և դժվարությամբ ջարժում եյին ջրի մեջ ծանր թիերը: Թիակների թաթերից չորս կողմն եյին ցարտում ազի ջրի շիթերը:

Վերջապես նրանք մի փոքրիկ ծովախորշ մասն և ակսեցին չափել խորությունը:

Հենց վոր խարխսը ձգվեց, և առագաստները հավաքվեցին, նեղքերն իջան արյումը և այդտեղից դուրս բերին պարանե յերկար սանդուղք՝ արձնի ծանր գրնդակներով: Նավատերը ծովեզրից ծովը գցեց սանդուղքը, նախորդ նրա ծայրն ամրացնելով յերկու յերկաթե շանդալների վրա: Դրանից հետո նեղքերը վերցրին սարուկներից կրասերին, նրա քթածակերն ու ականջները խցեցին մեղրամոմով և գոտիից մի մեծ քար կապեցին: Սարուկը հագնածորեն ցած իջավ սանդուղքներով և անհետացավ ծովի մեջ: Մի քանի բլախներ բարձրացան ծովի յերեսը, ախալեզ, վորտեղ նա սուզվեց ջրի մեջ: Սարուկներից մի քանիսը հետաքրքրությամբ նայում եյին ծովեզրից:

Կարճ ժամանակից հետո գետտի սարուկը գուրս յեկավ ջրից և ծանր ընչելով՝ բռնեց սանդուղքից: Աջ

ձեռքում բռնած ունեք մի մարդարիտ: Նեղիքերը վերցրին
 նրանից մարդարիտն ու իրեն նորից հրեցին ջրի մեջ:
 Մարուկները ննջում էին թիակների վրա:

Նորից ու նորից յերեւում եր ջրից գեռատի սարու-
 կը և ամեն անգամ բերում եր իր հետ մի-մի գեղեցիկ
 մարդարիտ: Նախապես կշռում եր մարդարիտները և տպա-
 գնում կանաչ կաշվե տուպակի մեջ:

Վերջապես գեռատի սարուկը գուրս յեկավ ջրից վեր-
 ջին անգամ, և մարդարիտը, վոր նա բերեց, գեղեցիկ եր
 բոլոր մարդարիտներից, գորովեհան նա չուցած լուսնի
 ձև ունեք և ամենի պայծառ եր, քան լուսաստղը: Բայց
 սարուկի յերեսը ծածկված եր մանվան գունտառությամբ:
 Նա ընկավ տախտակամածի վրա, և նրա ականջներից ու
 քթածակներից արյուն բղխեց: Նրա մարմնով մի թեթև
 դող անցավ, և տպա նա անշարժացավ: Նեղրերն ուսերը
 թոթվեցին ու նրա մարմինը ծովեզրից ծովը շարուն-
 ցին:

36. ԼԱՎԱՐ ՍԱՐԸ

Մարում և մանուկ արեւը զարնան
 հովիտս լեռների ձյունի սրտանելից,
 զարթնում են մեկ-մեկ սարերն աննման
 ձմրան անվրդով քնի մշուշից:

Մեա կարգարի փթխարի տափն
 բազմում և արփին թարմացած ուժով,
 սարեր ու ձորեր իրար յերեսին
 նայում են, ժպտում ամպի մշուշով...

Վերջին ձյուններն ել անա հալ ընկան
 արտասիւն իսկույն լեռների հալան:

ամեն մի ձորից աղբյուր և հոսում,
 ամեն մի թփից բյուրբյուլ և խոտում:

Յեվ դալար հովիտ, և ժայռի կրճեր
 արձագանք տալով գարուն են հնչում:
 ձմրան փարախից հովիտի քեզեր
 գեփյուռի թեով սարերն են թռչում:

Մարդկայից աշխարհ անփեջ ձորերի
 բացվում և, ժպտում կեկոնից պարթի:
 փարթամ գեղության վողին Գուգարքի
 շնչում և զարնան բույրով անարատ:

Սմպերն ել իրար համբույրներ տալով,
 չվում են կայտառ, կաթաբը գրկում
 առաջին անգամ թունգ վորտառով:
 Գուգարք աշխարհին վողջույն են յերգում:

37. ՀՐԴԵՂԸ ՆԱՎԹԱՆԱԽՈՒՄ

Հրդենն արդեն բավական ընդարձակել եր Այրվում
 եր ամենաարդյունաբեր հորերից մինը: Կրակը, բուրդի
 ստորին մասից սրբնթաց դուրս գալով, շտապում եր
 ընդգրկել ամբողջ աշտաբակը: Յեթեթի հորիզոնի վրա
 ձգվել եր մթին ծխի մի լայն ժապավեն, վոր քամու
 ընթացքով տարածվում և հեռու և հեռու:

Բանվորները շրջապատել էին փթխարի խարուկը
 և կազմել կենդանի ողակ սարսափած գեմբերի, ապշած
 աչքերի Մի խումբ մտել եր ատպարեզ և աշխատում եր
 դուրս բերել բուրդի տակից մեքենան, միակ բանը, վոր
 կարելի չեր կրակից ազատել:

Հանքերում ու գործարաններում կրուլը լերբեմն տարածվում է հողմի արագութեամբ: Այսպեղ այրվում է ամեն ինչ, նույնիսկ ողն ու յերկիրը՝ ամենուրեք տարածված նավթի ու գազի շնորհիվ: Շատ անգամ մարդիկ հաղթել լսում են տափնապալի սուլոցները և արդեն նրանց կյանքը վտանգի մեջ է: Դեռ լավ է, յեթե կրակն սկսվում է բուրգից կամ շենքից: Իսկ յեթե կրակն սկսվել է նավթամբարից, վտանգն անխուսափելի լի: Ամբարի ազատ տարածութեան մեջ կուտակված գազը, ընդհարվելով կրակի հետ, պայթում է հարյուրավոր թնդանոթների ուժով և կրակի հեղեղն արհուլում չորս կողմ:

Բանվորներն ավելի գոռոզում են, քան ոգնում: Թիմյանց հրում ելին, միմյանցից առաջ վազում, վազը ընկնում, վեր կենում թրջված, ցեխոտված:

Կրակն արագ լսվում էր բուրգի տախտակները, ինչպես սոված կենդանին լսվում է չոր տերևները: Բյուրավոր խոշոր կալծեր փամփուռուտի պես, բարձրանում են յին վեր, ծխի ալիքները մեջ կատաղի պտույտներ գործում և թափվում ներքև: Գոյացել էր մի, սքանչելի հեղեղե անձրև: Կայծերը կիտվում էին դեռնի վրա ձյան նման:

Կային միամիտ մշակներ, վոր ճգնում էին ջրով հանգցնել բուրգը, մի բան վոր անհնարին էր: Կրակը ծիծաղում էր ջրի բավականաչափ հոսանքի վրա, վոր չըրթչըրթալով գուրս էր գալիս ուռնին խողովակներից, ձեռնաշարժ ջրմուղի միջոցով: Կրակի ահուկ լեզուները, ընդհարվելով հակառակ տարրի հետ, արձակում էին գրվական քրքիջներ: Զուրը, մի վայրկյան շոգի դառնալով, ավելի ուժ էր տալիս կրակին, քան կավում նրա հետ:

Փորձված բանվորներն աշխատում ենին նավթամբարներն ապահովել հրեղեն անձրևից: Այրվող բուրգից

վոչ այնքան հեռու կար նավթով լի մի դեռնափոր շտեմարան: Մոտ քառասուն բանվոր մոռանալով ամեն վտանգ, հավաքվել էին նրա հողային կտուրի վրա և թրջված թաղիքներով ծածկում ենին բաց տեղերը, վորտեղից դուրս էր գալիս նավթային գազը: Մի թեթև բնդհարում կրակի հետ և նավթամբարը պիտի պայթեր իբ հեա ոգը ցնդեցնելով բանվորներին:

38. Գ Ո Ջ Ը

Ահա գարնան հետ և շարան-շարան դաշտավայրերից դեպի գով սարեր, ձգվեց սալերի, ուղտերի քարվան — փախչում են շոգից թե թուրք, թե հայեր: Լեռների ամեն ե. մարդ ու անասուն ուրախ յերգելով դիմում են սարեր, մոռնալով ձմռան քաշած վայնասուն, ծաղիկ փնջելով անցնում են ձորեր: Անցնում են արագ քոչ-քոչի միջով, գարնան արեից փայլում են զենքեր, յեղ թարմ, կենսաբույր թավիշ կանաչով բացվում են, ժպտում սարվորի դեմքեր: Փոքրիկ յերեխան պինդ մեջքին կապած՝ խեղճ հովվի կինն էլ վազում է վառքով, ոգնում է մարդուն գոհ և սրտաբաց, բախտի վորոշած ծանր վիճակով: Մայրում են, բայում դառնուկն ու մաքին, թնդում կովերի, հորթերի բառաչ: Իսկ արանգարով գոմեջը ձագին կանչում է դանդաղ՝ վազելով առաջ:

Վազում են հոգնած շները հասի
 յո՛վ լնդուն հանած թանչիւն են տալիս,
 լսվում է հանկարծ ձայնը լա ոտի,
 վար քաշից քնկած՝ կարանչ է դալիս
 Բարձրանի ծայրը սարերը հասած,
 հասած ու ձուլից թուխ ամպերի հետ.
 վրան վրանի յետեից բաւ,
 ծաղիկների մեջ գույն-դույն, սիրավետ.
 աղաչութիւն, դողա, անվերջ վրածներ,
 շրջան կարծերով սառն աղբրի ափին,
 ինչպէս ծեր արծաթի կարճատաւ բներ,
 հենիկներն մեկ-մեկ բարձր քարափին:

32. ՅԵՂԸ ԲՈՒՅՈՒՆ, ՏՅՐԱՆ...

... Աշունն անցավ, բարբարոս ձմեռը նորից բռնա-
 ցավ: Այս անգամ, սահալն, չքափար Չատուի ցավը միան
 ձմեռվա խստութեանը չէր, այլ այն, վոր իր ախարան
 սիրած, իր միակ հույս ու ապագին Յնձոր լեզը ձկնից
 գնում էր:

— Վա՛շ, ելի՛ կապիկից բախտա, — ամեն անգամ գառ-
 նությամբ հիշում էր նա: Բայց այս դառնութեանն ավելի
 թունափորվում էր պարտաւիրող զօրիապին պահանջով:
 — Փո՛ղս, փո՛ղս. թե չե՛ համ լեզդ կիւլեմ, համ ու-
 տելու հացդ, ու սոված կիւղաւ...

Յեւ, չնայելով Չատուի ու կնոջ աղաչանքներին,
 ժրձնշալի պաղատանքներին, ամուսնականիվ լսվում
 էր նույն անողորմ և անարեկող ձայնը, թե՛

— Փո՛ղս, փո՛ղս:

— Աղա ջա՛ն, աղաչում ենք, լերկա շարսթ ել համ-
 բերի, բալքի մի տեղից ձարենք, տանք:

— Անկարելի լա, փո՛ղս, եղբայ ծեղին փո՛ղս...

Չատուն ու կինը հուսահատ, քաշվեցին իրենց ավե-
 րակ խրճիթը, վորի մի անկյունում Յնձորն էր կապված:
 Այնտեղ նրանք մնացել էլին տրամած ու քարացած:

Անա այս ցավերով համակված, մարդ ու կին ամբողջ
 դիշերն իրենց լեղբայր Յնձորին հրաժեշտի համբույրներ
 տալով, անքուն աչքերով լուսացրին ու չգիտէին, թե
 ի՞նչպէս պիտի բաժանվէին նրանից: Վորովհետեւ բա-
 ժանվել Յնձորից՝ նշանակում էր գրգռելից իլել իրենց
 յերեւան և աչքերի առաջ շուրջ նեղել նրան:

Յտափոռը լուսացավ: Տանտետերը, վաղեմաւուն և
 սրանց կամակատարները, մինը մարախն տաւած, մյուս-
 ները՝ դազանակները, ամպաղանների նման, գնում էլին
 դեպի ողան: Այն միջոցին Չատուն. ամենածանր մտածո-
 դության տակ դուրս լեկավ նրանց առաջ և վշտից խեղ-
 դվող ու ընդհատվող ձայնով սիրտ արած մեկ ել լնդրել,
 վոր խղճան իրան և միջանի որ ժամանակ տան փողը
 ճարի: Բայց զո՛ւր գարձայ: Յեղը խիտա դուր էր լեկե
 աղալին. նա վազուց էր ասել, թե չեն լեզն ամենեկին
 աղքատի յեղը չի, հարկը մանեթ նազդ փող արծի, ճանկա
 եմ զցելու: Աւ մերժեց:

Չատուի հույսի այս վերջին թեկն ել կտրվեց: Այնու-
 հետև աննկարագրելի յեր նրա վիշտը: Ավազակախումբը,
 լերք ներս մտավ լեզը դուրս անելու, Չատուն ու կինն
 ամբողջապէս արատաւքի հեղեղ գարձած փաթաթիկների
 իրենց լեղորը և համբույրներով հեղեղեցին նրան հա:
 Իսկ լեկոյնները թուկ լետ արին սրունից և լեզը
 դուրս քաշեցին ողալից, բայց կենդանին խրոնեց հան-
 կարծ և թե՛ տանտետերին և թե՛ հափշտակողներին բա-
 վական տեղ քաշ տվեց դուրս: Այստեղ Չատուն, համարա-
 ցնորվելու չափ շփոթված դրութեան մեջ, միջանի վաղը-

կան կնոջ հետ միասին անհաւապաբ գիմարութեան
փորձ արած Սեպուխ մողաղները և զագանակները հար-
կածները լեռ մեջցին նրանց և լեզը քշեցին, տարան:
Իսկ Չասան ու կինը, յեղբայրը թաղած լեզեր ու
քրոջ նման, կարծես գերեզմանատեղի վերադարձան որան,
որ ամբողջ ողջ դառն հեկեկանքներով անկիւններ աղի
մատնեցին:

40. ՀԱՏԻԿ

Լույսը բացվում է. շուտ արտը գնում
պատանի սուր խոփով յետ կուրծքը հողի.
Իմ սիրտն հատիկ, քեզ նրան պահ տամ
մինչև որերը ամուսն արեի:
Թաղեմ քեզ, հատիկ, և դարդա քեզ հետ.
Բե աստված ուզեց, դու կանաչեցիր,
թող դարդա մեռնի գետնի տակ անհետ,
գու ինձ մխիթար կրկին առն դարձիք:
Յեղ ջերմ աղովքով ախրամար առն
լես մոմ կվառեմ, յես խունկ կծխեմ,
վոր քեզ պարզեմ մի առաա անձրեմ,
վար քեզ միշտ սիրով նաչե խնդաղեմ:
Բայց թե ալ շնորհին մեղքերիս համար
արժանի չլինեմ, ծով կդարձնեմ
լես աաք քրտինքը ճակտիս արևառ,
վար քեզ, իմ հատիկ, ծարավ չթողնեմ:
Մի՛ր, կանաչի՛ր, փուկի սավանով
ծածկի՛ր իմ արար վողջ ալեծածան,
նոր այն ժամանակ անուշ շրջունով
սուր ջարդված սրտիս մի քուն հանգստյան

41. ԱՐԹԻԿՈՒՄ

Մերենան լիքում է, կարում ծագակը և պանում
սլաքի նման ձգվող ճանապարհով: Անա հին գյուղը:
— Յեթե վարդապույն տուֆը չլինեք, Արթիկի ա-
նունը մինչև Բեղլիա չեք հասնի,—ասում է ընկերս:
Անա կայարանը:

Ծուղի ծալքին, գեղնած բարձրների մոտ, յերեք
ոնր շինութեան պատերը վազվում են ալեքի տակ:

Քարահանքը մոտիկ է. Տներից վեր, բլուրի դադա-
թին միջանի տեղ քար են հանում տեղական ձևով. ծանր
մուրձերով զարկում պորպառ ուղտերին, կոճակների նը-
ման սեպերը շար են ընկնում փափուկ տուֆի լանջին,
խրվում ներս, ու մի հարկած եղ—հանքը ճեղք է տալիս,
ինչպես շաքարի գունդը: Տուֆը, կամ ավելի ճիշտ տուֆի
լափան ձեռքով է հափառար և ուղիղ գծով: Քարի այս
հատկութեան վրա յե հիմնված տեղական ձևը:

Այս քարահանքի հանութեն ոգտադործում են նոր
կառուցվող տների համար: Վոչ մի տեղ մեղմանում անե-
րի պատերն այնքան արագ չեն բարձրանում, վորքան
«Արթիկ տուֆում»: Նոր շինած տներից մեկի պատերը
շարեկ ելին ութ որում. լակ տունը յերկհարկանի լեր,
միջին մեծութեան:

Վերի քարահանքի նորութունը նեղգծանի վազանեա-
ներն են, վորոնցով քարերի փշրանքն են թափում, քա-
րահանքները մաքրում և ապա կտրած քարը դարձյալ
ուղտերի վրայով. տեղափոխում ցած, կառուցումների
վալը:

Ամենահետաքրքիրը մեքենա ացված քարամշակումն
է, վորտեղ կենտրոնացված է համարյա ամբողջ աշխա-
տանքը: Բլուրի լանջին, տեղ-տեղ ուղտերի գծերը լա-

չաճնում են իրար: Մե խողովակներն շարանը ցույց
ե տալիս, վոր հեռվից, Ալադյազի փեշերից շուր ե բեր-
վելու: Տեղ-տեղ անցնում են քառակուսի կտրված քով
հորերի կողքով, վորոնց բերանին փայտյա վերելակներ
են, հասա պարանով փաթաթված:

Դեռ նոր են մեքենաներն ել, մարդիկն ել, այն մար-
դիկ, վորոնք աշխատում են, աշխատում ե սովորում:
Գործը գեռ չի մեծացել: Քարահանքները, ինչպես ե հղկող
ժամանակավոր գործարանը, վորտեղ հղկում են տուֆը,
կոկում այնպես, վոր քարը ապակու նման վողորկ ե դառ-
նում: Քարահանքը, ժամանակավոր գործարանն աշխա-
տում են փոքրիկ ելեկտրոկայանի եներգիայով:

— Նոր գործ ե Արթիկը, բայց մեծ գործ ե... Յեթե
մենք տարին մի միլիոն կուբոմետր քար տանք, մոտ
չորս հարյուր տարի կհերիքի այն պաշարը, վոր ունի
սևուցեաթրված ռայոնը...

... Կես գիշերից անց ե: Քնել ե գյուղը: Ծները
կենտոհաչ են տալիս լուսնի վրա: Հեռվում Լենինականի
ճրագները թափում են: Ալադյազի պաղ քամին սրանում
ե գաշտն իվայր: Լեռան ձյունապատ գագաթը ջողջողում
ե... Իսկ ներքևի գաշտում սպիտակին են տալիս յերկաթ-
գծի հողաբլուրը, նոր կայարանը:

42. ՅՈՒՑԻ ՅԵՐԳԸ

Քաղաքից լեկան բանվորները,
յեկան ու մեր սարը փոքեցին.
ամեն տեղ դինամիտ հորեցին,
դողացին մեր հսկա լեռները:
Քանդեցին արագ,
քանդեցին անդուգ:

Մուրճերն յերգեցին
լեռների սրտում:
Գիշերում այն մութ
բանվորներն արթուն,
գտան մեր յերկրի
սիրտը փարզագույն:
Քաղաքից բերին անվի ու մոտոր,
դողացին ծառի տերեւը, թուփը.
դողացին մուրճերն ու գնացին խոր՝
յերեաց հանկարծ փարզագույն տուֆը:
Սմթխած հարսի պես հանկարծ ժպտաց
վարդագույն գեմքով տուֆը մեր սարի,
մուրճերը մի պահ կանգ առան հանկարծ,
վայրկյանը թվաց մի վոսկե տարի:
Նայեցին իրար բանվորներն ուրախ,
բոլորի գեմքին ժպտալ խաղաց,—
վառվեց խնդուխտն մի հսկա պիք,
նրանց սրտերում արյունը յետաց:

43. ԱՐԵՎԵԼՔԻՆ

Յեվրոպացիք վորոնեցին քո նամական
ու բերին քեզ ոպիում, հաշիշ ու չլիա,
այն որփանից տառապանքդ շատացավ,
կամքդ դաքնավ աշնան տերեւ, Արեւելք:

Ճզմել ե քեզ բիրտ կրունկով Անգլիան,
ու ծծում ե քո արյունը ալվան,
ե նրա հետ ե նրա պես բռնակալ
ունեա ներքին տղբուկ տերեւ, Արեւելք:

Տերերիդ դեմ սև, սպիտակ թե դեղին...
վոտքի հանիւր հզոր մուրճին, մանգաղին,
գու չես կարող գէն շարտել խեղդողին,
թե չունենաս զինված թեւեր, Արեւելք:

Ու կողմնի քեզ, զո պայքարում տիտանի
Հոկտեմբերը, այն բոցավառ պատանի.
Նետիր փայլող Խաղաղական ուղիքներին,
հրդեհավառ բարձրացիր վեր, Արեւելք:

44. ԱՐԵՎԷԼ

— Լսո՞ւմ եք. սպասեք մի վոտք, յես ձեզ կպատմեմ
բոլորը սկզբից:

Գնո՞ւմ եք. լա՛վ, յես կպատմեմ ծաղիկներին ու խո-
տերին.

— Միբուռն կակաչներ. դե, լա՛վ բեցեք արևի պատ-
մությունը:

Աղջիկս հիվանդ եր...

Գիտե՞ք, նա ել ձեզ նման մի ծաղիկ եր, նախշունիկ
գեմքով, վոսկեզանգուր մազերով:

Աղջիկս հիվանդ եր...

Բժիշկը յեկավ, իջավ մեր բնակարանը. նա տխուր
եր. Ինչո՞ւ... Հա՛, հիշում եմ, նա չեք սիրում ներքեի
հարկերը:

Նա իջավ ներքե, նայեց իմ աղջկան, նայեց սենյակի
պատերին.

— Խոնավ ե, ասաց, պիտի փոխեք բնակարանը,
պիտի արեկող սենյակ հարեք:

— Դա՞նի յեղեթա սենեք, հարցրեց:

— Յերեքն էյին. յերկուսը մեռան... մնաց այս մե-
կը... Ապասեք իմ աղջկան, նա մեր տան վոգին ե:

Նա ինչ վոր գեղ գրեց ու տխուր դեմքով դուրս
գնաց:

— Հայրիկ, ի՞նչ գրեց բժիշկը, հարցրեց աղջիկս:

— Արև գրեց, սիրելիս, արև գրեց, վոր քեզ վրա
փայլի և գու առողջանաս:

Ու են ոբը գնացի արև փնտռելու. գնացի շա՛տ
հեռու և վերջապես գտա արեկող մի բնակարան:

— Միբուռն կակաչներ, արևի կարմիր գափակներ,
ալեկի լավ չե՞ք՝ ձեզ մոտ բերեյի իմ վոսկեծամիկ աղ-
ջկան:

Դուք նրան կզուգեյիք կարմիր ու կանաչ...

Բայց, հա՛, գիտե՛մ, դուք հաց չեյիք տա իմ աղ-
ջկան՝ դուք սնվում եք վաղորդյան ցողով:

Լսե՛ք, յես գեռ չեմ վերջացրել:

Մյուս առափոռ պիտի տանեյի Լուսիկին արեւի
տուն, բայց յերբ լուսացավ, նա ինձ կանչեց, ձեռքս
բռնեց ու փակեց աչքերը:

Հետո մարդիկ յեկան տաբան...

Ու յերբ վոսկեծամիկ աղջիկս հեռացավ մեզնից, մեր
տան վոգին ել նրա հետ գնաց:

Մենք բոլորս այրվեցինք լալուց, յես դարձա արևի
հիվանդ:

Յես գնում էյի, նստում փոքրիկ գերեզմանի մոտ և
սպասում արեածագին:

Ու միշտ տեսնում էյի Լուսիկին՝ արևը զրկած և իր
մազերը փռած նրա վրա...

Բայց յերբ պատում էյի արևի մասին, կինս ու
մայրս չեյին հավատում: Նրանք կարծում էյին, թե խե-

բարձրիկ եմ. և փոքրում ելին ալրիւմ, ջամաքած աչ-
քերով:

Ու մի որ էլ յես գիմեցի արեին:

— Հոգի արե, — ասացի, — մի մեծ զանգատ ունեմ
քեզանից. ինչո՞ւ դու մի հատ շողքդ խնայեցիր իմ աղ-
ջկան, ինչո՞ւ սպանեցիր ու տարար իմ Լուսիկին:

Նա տխրեց ու մթնեց:

— Գնա՛, — ասաց, — գնա՛, հայտնի՛ր աշխարհին, ասա,
վոր վերեւի հարկն արեւի շողքերը խլեց, սովեր գցեց
ներքի հարկին ու սպանեց քո վոսկիներ աղջկան:

ՀԱՐՑԵՐ

1. Յէրբ և վո՛րտեղ կարող եր կատարվել ալալիսի դեպք:
2. Այժմ մեզ ձոտ հնարավոր են նման դեպքեր:

45. ԳՈՒԹԱՆԻ ՅԵՐԳԸ

Արի՛, գութան, վարի՛, գութան,
որն յեկել ե, ճաշ դառել,
առը շուռ առը, խոփիդ գուրբան,
որհնյալ ե աստված, հորովե՛ր:

Բաշի՛, յեզը, ուսիդ մատաղ,
քաշի՛, քաշենք, վար անենք.
ճիւղալին արա, քշի՛, հոտաղ,
մեր սեղ որին ճար անենք:

Պարտքատերը զանգատ գնաց,
քյոխվին կգա, կծեծի,
տերտերն որինեց, անվարձ քնաց,
կրարկանա, կանիծի:

Են որն յեկան թովջի արին,
հարկ են ուղում տերության.
Ի՛նչ տամ կոռին ու բեղյալին...
վարի՛, վարի՛, իմ գութան:

Ձեռս պահաս, ուժս հատած,
հաղար ու մի ցավի տեր,
ինձ են նայում մերկ ու սոված
մի տուն լիքը մանուկներ:

Արի՛, գութան, վարի՛, գութան,
որն յեկել ե, ճաշ դառել,
առը շուռ առը, խոփիդ գուրբան,
որհնյալ ե աստված, հորովե՛ր...

ՀԱՐՑԵՐ

1. Հին կարգերում ձվեր ելին տանջում աղքատ գյու-
ղացուներ:

46. Գ Ի Ք Ո Ր Ը

(Հասված)

Համբուն քաղաքում Գիքորին ծառա տվավ բազաղ
Արաւմի տանը: Պայմանն այն եր, վոր Գիքորը պետք ե
առնըր մաքրեր, ամանները լվանար, վտանամանները սրբեր,
գութանը բաժին տաներ ու ես տեսակ ծառայություններ՝
մինչե մի տարի:

Մի տարուց յետը բազաղը նրան պետք ե տաներ
գութան, ջինեը գութանի «աշկերտ», ու եսպես Գիքորը
պետք ե բարձրանար:

— Հինգ տարի դեռ փող չեմ տալ, — ասալ բաղազը պայմանը կապելիս:— Թե դրուստը կուզես, դեռ դո՛ւ պետք ե տաս, փոր քու վորդին բան ե սովորելու: Ախր, խկի՛ բան չդիտի...:

— Վճրտեղից գիտենա, խաղեյին ջան,— պատասխանեց Համբուն,— փոր գիտենալը, ել մը կբերեյի: Ես ել բերել եմ, փոր բան սովորի...:

— Կսովորի, ամեն բան կսովորի:

— Իմ դարդն ել են ա, աղա՛ ջան, փոր մարդ դառնա, լեզու սովորի, նստել-վերկենալ սովորի, մարդ ճանաչի, վսր աշխարհքումն ինձ նման խեղճ ու զուրկ չմնա...:

— Բաղազը Համբոյին միամտացրեց ու դուրս գնաց բարձր ձենով հրամայելով՝ «Զա՛յ բերեք, հա՛ց բերեք սրանց համար...»:

Հեր ու վորդի նստած էյին բաղազ Արտեմի խոհանոցում:

— Դե, հիմի դո՛ւ գիտես, Գիքոր ջան, տեսնեմ ինչ տեսակ տղա յես դուրս գալի... հենց պետք ե անես, փոր... Ես ինչ գիտեմ... ով տեր աստուծ...— մռնչաց Համբուն ու չիբուխը լցրեց:

— Մտիկ արա հա՛— ձեռնաքաշություն չանես: Կարելի լա քեզ փորձելու համար փող վեր գցեն, մոտենաս փռչ: Թե վերցնես ել, տար ասա ճիանում, ես ի՛նչ փող ա, ետեղ վեր ընկած եր. աղա՛, ես բանն ետեղ գտա՞մ, թե չե՛...:

Վախտ ու անվախտ դես—դեն չընկնես, ձեռք ընկած փողը քու ու փուչ չանես, հազար ու մի պակասություն ունենք: Քեզ ել լա՛վ պահի, գիշերը բաց չըլես, մրսես փռչ... Մինմին լեկողի հետ գիր ղրկի...— մերթ-մերթ

չիբուխը բերանից հանելով վորդուն խրատում եր Համբուն: Այնինչ Գիքորը ննջում եր:

— Հացի կտորտանքն ու քարթուն կտան, կերակրի թերմացքը կտան, շատ անդամ ել իրենք կուտեն, քեզ տալ չեն, բան չկա, ծառայի կարգն եդ ա... Որեք են կմթնեն, անց կկենան...:

Շարունակում եր հերն իր խրատները, բայց Գիքորը հորը թինկը տված՝ քնել եր արգեն:

Են յերկու որը նա ախքան բան եր տեսել, ես ու են կողմը նայել, փոր հոգնել եր բոլորովին:

ՀԱՐՑԵՐ

1. Ինչո՞ւ Յամար գլուղացի Համբուն իր վորդի Գիքորին քաղաք տարալ:

2. Ի՞նչ պայմաններով վաճառականը վարձեց Գիքորին:

47. ԳՍՐՈՒՆ

Գարուն, գարուն Յերևանում,
Յերևանում ահա նորից
շնչում ե խոր, թնդում անհուն
մի խնդութուն վոսկեփորիկ:

Ահա կանգնած իրար կողքի
Արովանի լերկալնքն ի վեր՝
լույս են խմում դարնան շողքից
ու կանաչում ծառերը մերկ:

Հիշո՞ւմ ես, սիրտ, գարուն մի այլ,
լերբ տնկեցին ծառերն այս նոր.
լերբ մեր բոբիկ մանկանց նման
նրանք դեռ մերկ, նրանք տկլո՞ւր. —

Յերբ մեր լուսե մանկանց նման
ախպես վախտ, ախպես բարակ—
դեռ շուրջը սով, դեռ շուրջը մահ—
շաքք կանգնեցին աչտեղ նրանք...

Մեր մանկանց պես տկուր, վախ
ծառերն այս յերբ կեցան հերթի՝
շատե՞րն արգլոք հավատացին
նրանց պայծառ առաջնորդին.—

Տե՛ս, ինչպես են փթթել հիմա,
հասակ առել ու կանաչել —
տես ի՞նչպես են նրանք աճել
մեր լուսեղեն մանկանց նման:

48. ԿԱՊԻՏԱԼԻ ԼԾԻ ՏԱԿ

Մոտ յերեք հազար ածխագործներ ելին հավաքվել:
Պալին նաև կանայք ու լեռեխաներ: Գլուխների մի ծով
եր դա, վոր գնալով մոտենում եր:

Ետյենը բարձրացավ կոճղի վրա և ճչաց.

— Ընկերներ, մեզ արգելում են հավաքվել, մեզ վրա
ծանդարմեք են ուղարկում, ինչպես ավազակների վրա:
Այստեղ խոսենք, վորովհետև աչտեղ մենք ազատ ենք:

Նրան պատասխանեցին զիլ կանչերով ու բացական-
ջութիւններով:

Ետյենը համառոտակի պատմեց գործադուլի սկզբնա-
վորութիւնը և ձայնը բարձրացնելով վերջացրեց աչ-
պես:

— Այսոր մենք պիտի վերջնական վորոշման գանք.
Ժւղում եք գործադուլը շարունակել: Այնպես պիտի ա-
նենք, վորպեսզի հաղթենք բուրժուաներին:

Միթե կգտնվեն վախկոտներ, վորոնք կդավաճանեն
տրված խոստումին: Միթե նրանք մի ամբողջ ամիս իզուր
տանջվեցին: Լավ չե արգլոք մեռնել, կապիտալի բերդը
քանդելու համար: Հանքը ձեզ պիտի պատկանի: Միայն
շնորհիվ սոոր անարգարութեան՝ հանքը պատկանում ե
բուրժուաներին: Իսկ կատարյալ ազատութեան հասնելու
համար պետք ե տիրող պետական կարգերը կործանել և
իշխանութիւնը մեր ձեռքը վերցնել:

— Իշխանութիւնը նվաճելու հարցն ե այժմ մեզ հա-
սել,— բացականչեցին բանվորները:

Ծափահարութիւնները թնդացրին անտառը: Մարդ-
կանց դեմքերն ալրվում ելին, աչքերը փալլում: Սովի
մատնված բանվորները վճռեցին լիա լիլ իրենցից գո-
ղացված հարստութիւններն ու յեկամուտները: Կրակոտ
խոսքերը նրանց ալրում ելին:

Ի՞նչ վսեմ լերադ. լինել դրութեան տեր, այլևս չը-
տանջվել և կյանքը վախել համայնական աշխատանքի
գուլալ քրտինքով:

— Դեհ, հերթը մերն ե... մահ հարստահարիչներին:

49. ԱՐԵՎԱԾԱԳԻՆ

Յես կանգնած եմ վալրի ժայռի կատարին,
բա՛րձր, բա՛րձր—հեռավոր ու մենավոր.
այնտեղ ցածում դեռ նիրհում են դաշտ ու ձոր,
դեռ խավար ե այնտեղ դաժան ու լուին:

Սակայն շուտով կատարներից հեռանիստ՝
արին այնտեղ հուր կթափե և վոսկի,
և կցնծան դաշտերը լուռ ու հանդիստ,
յերկիրն անհուն կարոտ կյանքի ու խոսքի:

Յեւ զու կերպես, զարթնած աշխարհ, իմ առաջ,
կարճադանգես իմ վողջույնին սիրառատ,
կլսեմ լես դարձյալ աղմուկ ու շառաչ
ու կսիրեմ հեքյաթային առուրպա:

Լուսթյուն ե, մութ ե այնտեղ, սակայն իմ
սրտում արդեն արշալույս ե՝ հարություն,
վողջուն ձեզ մութ ուղիներում յերկրային,
իմ յեղբայրներ, հեռուններում ու բանտում:

50. ԳԱՐՆԱՆԱՅԻՆ ԱՌԱՎՈՏ

Առափոտ եր. Արարատյան դաշտի լուսապաշտա
առափոտներէց մեկը: Արեւի առաջին ճառագայթների տակ
Մասիսի սպիտակափառ գագաթը փայլում եր վարդագույն
ջողքերով, վորոնք աչք ելին շապնում:

Արագածի պսակաձև գագաթը չեւ յերեւում: Նա
գեռ պատած եր ձյունի պես սպիտակ մշուշով, վորը
վորպես անթափանցիկ շղարշ ծածկում եր նրա գեմքը:

Կանաչագարդ դաշտավայրը, ցողված վաղորդյան
մարգարիտներով, վառվում եր ծխածանի ամենանուրբ
գույներով: Փշում եր մեղմ հովիկը, ծաղիկները ժպտում
եյին, դալար խոտաբույսերը ծփում ու ծածանվում եյին,
և դաշտի խաղաղ տարածությունը որորվում եր սքանչելի
ալեկոծությամբ:

Գեղեցիկ եր ալգ առափոտը: Թռչուններն ուրախ
ուրախ ճախրում եյին մի թփից դեպի մյուսը: Գույն-
ըզգույն թիթեռները ցանված եյին ողի մեջ: Սպիտակ
արագիլը, կարմիր վռաները հորիզոնական դիրքով ուղիղ
մեկնած, լայն թևերը թափանարում եր, շտապելով դեպի
Արաքսի ճահիճները:

Արեւ բարձրացալ, և վորքան բարձրանում եր նա,
այնքան Արարատյան ընդարձակ դաշտավայրը լցվում եր
առափոտյան անուշահոտությամբ: Յողագարդ բուսակա-
նությունը յետ եր տալիս յերկնքին իր ընդունած
մարգարտյա կաթիլները:

51. ԽՐԱՄԱՏԻ ՍԱՐՍԱՓԸ

Կես գիշերին զարթնում ենք: Գետինը թնդում եր
Մենք ուժեղ կրակի տակ ենք: Կուչ ենք գալիս անկյուն-
ներում: Կարելի չե գանազանել բոլոր կալիբրների առա-
բերի պայթյունները:

Ամեն մեկը բռնում ե իր իրերը և աշխատում ստու-
գել, թե նրանք իրենց տեղում են արդյոք: Բլինդաժը
դողում ե, գիշերը լիքն ե վռնոցով ու փայտասկում-
ներով: Այդ վայրկենական փայլերի և լույսի տակ նա-
յում ենք իրար և որորում մեր գլուխները: Մեր գեմքերը
զժգույն են, և շրթունքները՝ սեղմված:

Մեզանից յուրաքանչյուրն զգում ե, վոր ծանր
առւերքը քանդում են խրամատների յեղերքը, պատերը
փուլ են գալիս, և բետոնե ծածկը ճաքճաքվում: Մենք
լսում ենք խուլ, կատաղի մի հարված, վոր նման ե
վայրենի գազանի թաթի հարվածին: զա ուռւմն ե, վոր
ընկնում ե խրամատները: Առափոտ մենք տեսնում ենք,
վոր մի քանի նորակոչիկների լեռնի գույնը կանաչել
ե. նրանց սիրտը խառնում ե: Նրանք չեն շատ սնփոքձ
են:

Մոխրագույն լույսը դանդաղ թափանցում ե խրա-
մատներ ներսը, և պալթյունների փայլերն ավելի զժգույն
են դառնում: Առափոտ ե չիմա հրետանու կրակին խառ-
նվում են սկանների պայթյունները: Նրանք առաջ են

բերում ամենախեղանդ ցնցում, վոր կարելի չե պատկերացնել Այնտեղ, վորտեղ ընկնում են նրանք, վերածվում ե օյեղբայրական գերեզմանիս:

Հերթափոխությունը դուրս ե գալիս: Պիտոյները լցվում են խրամատը, նրանք դողդողում են ցեխի մեջ կոլորված: Նրանցից մեկը լուռ պառկում ե մի անկյուն ե սկսում ե ուտել, մի այլ լերկրապահ լաց լեղոյի պես ցնցվում ե: Նա յերկու անգամ դուրս ե շարժվել խրամատի պատնեշից դենը՝ պալթյունի ուժով, բայց ազատվել ե, միայն ջղային ցնցում ստանալով:

Հավ ե, վոր բոլորովին լուսացել ե, գուցե հարձակում տեղի ունենա կեսորին:

Կրակը չի հանդարտվում: Նա խփում ե նաև մեր ետեր: Հորքան աչքը կտրում ե՝ ամենուրեք ցայտում լին ցեխի ե լերկաթե շատրվանները: Կրակի տակ ե շատ ընդարձակ տարածություն:

Հարձակում դեռ չկա, բայց պալթյունները չեն դադարում: Մենք աստիճանաբար խլանում ենք: Գրեթե վոչ վոք չի խոսում: Միևնույն ե՝ չի կարելի հասկանալ իրար:

Մեր խրամատը համարյա քանդված ե: Շատ տեղերում նա հազիվ կես մետր բարձրություն ունի, ամեն կողմ՝ ծածկեր, փոսեր ե հողակույտեր: Հենց մեր դիրքերի առաջ պալթում ե մի ուռած: Իսկույն մթնում ե: Հողը ծածկել ե մեզ. մենք պետք ե ինքներս մեզ հանենք հողի տակից:

Հանկարծ արտասովոր դղրդյուն ե կրակի փայլ: Բլինդաժը դողդողում ե հիմքից, ընկնող ուռածի հարվածի տակ, վոր բարեբախտաբար թեթե ե ե չի կարողացել քանգել բետոնե ծածկոցը, լսվում ե մետաղային սոսկալի մի հնչյուն, պատերը յերերում են: Ծծմբահոտը թափանցում ե

մեր ապաստանը: Ճեթե մենք նստած լինենք վոչ թե ամուր բլինդաժի, այլ թեթե ծածկոցի տակ, ապա մեզանից վոչ վոք կենդանի չեր մնա:

Այժմ մենք նստած ենք կարծես խելահեղորեն դըղըրդացող կաթսալի մեջ, վորին խփում են ամեն կողմից: Մենք այլևս չենք կարող նայել իրար՝ ինչ վոր անհայտ բանի սարսափից:

52. ՔՍԱՆՎԵՑԻՆ

Անապատում նրանք ընկան,
դասակարգի աչքից հեռու.
Անդրկասպյան ավազներում,
անապատում նրանք ընկան:
Լիրը բորենին բրիտանական
վոխից վոռնում եր, հրեռում,
անապատում նրանք ընկան,
դասակարգի աչքից հեռու:

Միշտ նույն կրակն ե ինձ հուզում —
կովել ձեզ պես հերոսաբար.
անմարելի ու անդադար
միշտ նույն կրակն ե ինձ հուզում:
Մահն ընդունել ձեզ պես հզոր
ու թշնամուն նայել հպարտ —
միշտ նույն կրակն ե ինձ հուզում
մեռնել ձեզ պես հերոսաբար:

Նրանք ապրում են կենդանի
ամենուրա մեր պայքարում.
Թարմ ու վառման, վորպես աբյուռ,

Նրանք ապրում են կենդանի
Ըմբոստ վոգին Շահումյանի
չըջում և դեռ, դեկավարում.
Նրանք ապրում են կենդանի
ամենորյա մեր պայքարում:

Կարմրակրակ լուսաբացի,
լույսի համար նրանք ընկան,
աչն վիթխարի հերոսական
կարմրակրակ լուսաբացին:
Յեվ արյունով Քսանովեցի
լուսաբացը ալներկ հազավ,
դրա համար նրանք ընկան
կարմրակրակ լուսաբացին:

53. ՊԱՅԹՅՈՒՆԸ ՀԱՆՔՈՒՄ

Ա.

Յեա բանում ելի հանքի խորքում: Գործիքովն քան-
դում ելի ապառաժը: Ընկեցս ծախալապիկ նստած, ճրա-
գը ձեռքին լույս եր անում:

Հանկարծ մեր ահանջին հասավ մի խուլ, հեռավոր
զգրթուն:

— Խնչ կա,—բացականչեց ընկերս, վառի կանգնելով
փախեցած:

Մեր մոտից մի մարդ անցավ փաղեփաղ: Նա հեռում
եր:

— Խնչ եք կանգնել անշարժ,—զոչեց նա առանց
կանոց առնելու,—չլսեցի՞ք... դադի պայթյունը... Շուտ
փախե՛ք դուրս:

Յեվ անհետացավ: Նույն վայրկյանին մեր ճրագները
հանգան, ու մենք թաղվեցինք թանձր խավացի մեջ: Ողջ
սաստիկ խեղդող դարձավ:

Շնչատառ վազում ենք, սալթաքելով ամեն մի քայ-
լափոփում:

Հանկարծ մեր առաջ թանձր ծխի մի պատ և բարձ-
րանում: Մռայլ, գարշահոտ ծուխը պատել և մեզ չորս
կողմից, ալրում և մեր գեմերը: Գուլաս պտույտ և դա-
լիս: Անդդվելու վրա լինք: Յեվ խելագարի պես յետ ենք
վազում այս դժոխքից:

Բաց ուր ել վոր գնում ենք, այդ անիծած գաղիքը
մեր ճանապարհը կտրում են ու յետ հրում:

Միևնույն անգամ չենք կարողանում մտալ, դեռ ու
դեն ենք նետվում: Շըջում-պտտվում ենք այդ մթին
հանքում:

Բ.

Գնում ենք անվերջ նեղ անցքերով, բարձրանում ենք, իջնում, մագլցում, սահում:

Անցքի վերի մասում մի ինչ-վոր պատնեշի յենք հանդիպում: Քեռքերով շաշափում ենք ու ամբողջ մարմնով ցնցվում: Դիակները մի ամբողջ դեղ ե կուտակված և դեռ ու դեռ ցրված:

Դիակները դեռ սառած չեն: Խեղճե՛ր, լերերի նրանց աշխատանքի տեղը շատ մոտիկ ե յեղել պայթյունի տեղին, ու մեզանից շատ են լենթարկվել, վատ զազերի ազդեցությանը: «Անշուշտ մեզ ել նույն վիճակն ե սպասում մոտ ապագայում», — մտածում եմ լեռ ու դարձյալ ցնցվում:

Շտապով թողնում ենք այդ սոսկալի վայրը և զընում... անվերջ գնում:

Բոլորս լուռ ենք, տխուր մտածմունքների մեջ խորասուզված:

Հանկարծ մեր առաջ մի բան ե շարժվում մթնոթյան մեջ:

Հսկում ե մի ձայն, մի մարդկային ձայն, վորի մեջ մի անսահման ուրախություն եր հնչում:

— Ահա, ահա գալիս են մեզ աղատելու:

Այդ մի ձայնից հետո լսվում ե յերկրորդը, յերրորդը: Նրանք հինգ հոգի եյին: Տեղներին վեր են կենում ու վազում դեպի մեզ:

Մթնոթյան մեջ փնտռում ենք իրար, ձեռներս պարզած, աչքահապուկ խաղացող լերեխաների նման: Տպխ ենք մեր անունները և հայտնում, վոր մենք ել նրանց նման հանքի գժրախտ բանտարկյալներ ենք: Դժվար ե նկարագրել խեղճերի հուսահատությունը...

Առաջարկեցինք, վոր մեզ միանան ու զնանք միասին հանքի յեղը փնտռելու Յեվ գտանք...

Սակայն քսան որ դետնի տակ, խավարի մեջ, անտանելի տանջանքից հետո:

54. ՅԵՎ ԳՆՆԱՆ ԱՆՁԲԵՎ

Յե՛կ, գարնան անձրե, թափվի՛ր հորդառատ ցրտացած յերկրի սառ կրծքի վրա. թող նորից յերկիրը շունչ քաշի առատ, թող նրա կրծքին ջերմ կյանքը յեռա:

Յերկար նա տանջվեց դառնաշունչ ձմռան ցուրտ կապանքներում քեզ սպասելով. նա շա՛տ համբերեց... կենսատու գարնան քաղցր կարոտը ջերմ փայփայելով:

Թափվի՛ր, ա՛յ անձրե, ինչպես մարգարիտ, ինչպես յերկնառաք ցողը կենսաբեր, փռոզի՛ր դաշտեր, անտառ ու հովիտ, կանաչով պատի՛ր լեռներ ու ձորեր:

Թող հորդանաբով աղբյուր ու գետակ սառցե շղթաներն անահ խորտակեն, դուքս զան տփերից, վազեն համարձակ, ազատ խոխոջեն, ազատ կարկաչեն:

Յե՛կ, գարնան անձրե, թափվի՛ր հորդառատ ցրտացած յերկրի սառ կրծքի վրա. թող նորից յերկիրը շունչ քաշի ազատ, թող նրա կրծքին ջերմ կյանքը յեռա:

55. ԿԱՐՄԻՐ ԲԱՐԻԿԱԴ

Մայիսի 18-ն եր. Կոմունայի վերջին ուրբ.

Հերոսական կռիւից հետո ընկնում է Պեր-յա-Շեզ գերեզմանատան դիրքը, և Կոմունայի վերջին բեկորները դիմում են դեպի Փոնտենո փողոցի բարիկադը:

Այնտեղ են Կոմունայի վերջին ասուղերը՝ Կենտրոնական Կոմիտեի անդամները՝ կարմիր ժապավեններով զարդարված:

Հսկայական կարմիր գրողը ծածանվում է բարիկադի վրա:

Մնացել են վերջին բեկորները և պատրաստվում են որհասական կռիւի Արգեն հոգեվարքի մէջ և մոտակա Սեն-Մոր փողոցի բարիկադը: Նրանցից փոշ հեռու, մյուս բարիկադի վրա մնացել է միայն մի մարդ, բայց համառութեամբ շարունակում է կռիւի:

Շատ չանցած՝ հեկհե վազում է դեպի կարմիր բարիկադը մի աղջիկ:

— Յեա գալիս եմ ձեզ ոգներու,— կանչում է նա,— Սեն-Մորից եմ գալիս... Նա արդեն ընկավ:

— Այստեղ—ամենավտանգավոր տեղն է. մի՛ վախճաւոր:

— Վո՛չ, յես յեկել եմ ոգներու և պիտի ոգնեմ:

Վերջին բառերներն էլին:

Ռազմամթերքի վերջին փշրանքներն էլին մնացեալ Հերոսները լցրին թնդանութները յեղած ուղղմամբերով ու վերջին անգամ արձակեցին:

Լռիկաց որհասական վոբուտը, և ամեն ինչ լռեց. և Կոմունայն ընկավ:

Բայց դեռ յերկար տարիներ հիշում էլին այն կարմիր բարիկադն ու այն անձնվեր հերոսուհուն, վոբ յեկել եր ոգներու:

56. ԴԱՐԻԱԼԻ ՁՈՐԸ

Վրացիկավկադից (Որջոնիկիձե) դուրս գալով, միջանի ժամից հետո արդեն դանկում եմ Դարիալի ձորի մէջ. Ողբ մուղ է, խոնավ և ցուրտ: Այլ կողմս ապառաժներ, ձախ կողմս ապառաժներ, գնում եմ և շարունակ նայում վեր, բարձր, փորտեղից կիսաքանդ կամարների ձևով գլխավայր կախվել են անաղին ժալեր: Նրանք նայում են ցած և սարսափ ներշնչում ինձ: Յեթե մի կտոր, թեկուզ մի չնչին մասը պոկվի իր տեղից՝ ինձ կառքի հետ միասին փոշու հետ կհավասարեցնի: Բնությունը մտադիր չի յեղել այստեղ ճանապարհ բանարու, բայց հանդուգն մարդը ինչե՛ր չի արեր:

Ընթանում եմ դեպի առաջ և բարձր: Մեր ուղին սկսվում է ժալերի սառերն փեղեղից և վոբոր-մոյոր պտուխներով բարձրանում դրանց կրծքի վրայով ու դիմում ձուռնապատ զագաթներին կողմը, վորոնք այս միջոցին ծածկվել են սպիտակ և մոխրագույն ամպերով, այն յերկնային տաճանով, վորի միջից յերբեմն-յերբեմն դուրս են ցայտում հատիկ-հատիկ մշտականաչ յեղեկները և զարձալ անհետանում: Ապառաժներն անընդհատ միմյանց են հաջորդում: Նրանք բազմաթիւ և բազմաձև ծալքերով ձգվում են անդնդային մռայլ ձորի միջով և միախառնվում անթափանց թանձր կապուտակի հետ, ուր վարանգութված է դարնան քնքուշ յերկնակամարը: Ամեն տեղ տիրում է խլացուցիչ ազմուկ: Կատաղի թերեքը գոռում-գոչումով գլխավայր է վազում բարձրադաս հատակի վրայից և ամեն ինչ քարուքանդ անում, անխնայ շարժում է այս ու այն կողմ ժալերի միջից պոկած անաղին բեկորները: Դա նման չի սովորական արագահոս գետերին, դա կատաղի լի և իր կատաղութունը հասցը:

րել ե զազաթնակետին: Հազարավոր պտույտներ աճելով քարի յե զարկվում, ամեն ինչ արմատախիլ անում, ջարդում ու փշրում: Նա չի ուզում ջրի նմանվել, ամբողջապես փրփուրի յե փոխվել: Մանր ու խոշոր սիրուն առվակներ ամեն մի քայլափոխում ծնունդ են առնում ժալոերի կրծքի միջից, կարկաչելով, ուրախ-ուրախ փազում են ներքև և կլանվում աղմկալից Թերեքի կողմից:

57. ԹՇՆԱՄԻՆՆԵՐԸ

Ճակատամարտը վերջացավ: Հեռվում դեռ լսվում ելին թնդանոթների զորդունը և հաղթանակող զորքերի համազարկն ու փողերի ձայնը: Կովի դաշտում կոտորված սայլերի, թափված հրացանների, փշրված սրերի մեջ ընկած ելին սպանվածների կույտեր, մարդկանց և ձիերի դիակներ—ալանդակված, հոշոտված: Այդ կույտերի միջից տեղ-տեղ լսվում ելին վերավորների խոր հառաչանքներ:

Մի չորացած առվի լեզերքին, խիտ յեղինջի մեջ, իրարից փոչ հեռու պառկած ելին լերկու գինվոր, լերկուսն ել ծանր վիրավորված:

Նրանց համազգեստները տարբեր ելին: Մի քանի ժամ առաջ դեռ կատաղի թշնամիներ ելին, իրար դեմ կանգնած, պատրաստ սվիններով միմյանց խոզոդելու, իսկ այժմ...

Այժմ լուռ նայում ելին իրար և աչնախ ուզում ելին խոսել, գոնե մի բան տեսել, բայց, ափսոս, վոր իրար լեզու չեյին հասկանում: Հանկարծ ավելի լերիտասարդը դժվարութամբ մի լերկու քալ սողեսող մոտեցավ իր թշնամուն և մեկնեց նրան իր գինու սրվակը. հետո ել

ախատում եր թաղինակով կարի նրա վերքից հոսող արյունը: Բայց փոչինչ դուրս չեկավ. միայն ինքն ավելի թուլացավ ու պառկեց:

Կես գիշերին ավելի տարիքով վիրավորը կրկին մի փորձ արավ նստելու, բայց լեզու. արգեն բոլորովին արյունաքամ եր լեզել: Մահվան սառնութունն սկսել եր պատել նրա անգամները:

Նա աչքը գցեց իր հարեանի վրա: Յերիտասարդ վիրավորը խորը քնած եր և մի տեսակ ակամա կուչ եր յեկել գիշերվա կարող ցրտից:

— Գիտի սառչի, անցավ հասակավորի մտքով, անպատեհ ախտի տառչի խեղճը: Ինչքան ել լերիտասարդ ե:

Յերը արշապույտի գեմ վիրավորների հավաքող խումբը մոտեցավ նրանց, լերիտասարդը զարթնեց, ուզեց բարձրանալ, զարմացավ, վոր իր վրա մի վերարկու կար գցած:

Նախեց ջուրջը, նախեց հարեանին: Հարեանը մեռած եր և պառկած սուանց վերարկվի, նրա վերարկուն եր իր վրա:

Ի՞նչ չարչարանք պիտի կրած լիներ այդ հոգեվարքի մեջ արյունաքամ լեզած մարդը, մի՞նչ և վոր վերարկուն հանել, կարգադար և ծածկեր մոտը պառկած վիրավորին:

Յերը լերիտասարդին բարձրացնում ելին, վոր տանեն, նա խորին հուզմանքով ու լերիտասարդիտութամբ նայում եր «թշնամու» տանջված, կարկամած լերեսին ու չեր կարողանում հալացքը հեռացնել նրա կիսախուփ մարմնի աչքերից:

1. Վիրավոր գինվորներն խկապես թշնամի ելին իրար:
2. Նրանց փոխադարձ վերարկումունքն ի՞նչով կարելի յե բացատրել:
3. Կարողա՞նք պատերազմի դաշտը՝ ընդադալկելով այ պատմվածքը:

58. Ս Ի Բ Ի Ր Ո Ւ Մ

Տեսա Սիրերը լես,
Կուզեցիստորոյր մեծ,
Վիթխարի դմնաներ
ու մարդիկ,
հաղթանակ տեսա լես
ու հալոցք մետաղի,
մետաղի պես առկուռ
բոլոր մարտիկ:

Տեսա հերոսական
այն մեծ բանակը մեր,
խանդավառ տեսա լես
պալքարում,
նրանց կամքը հաղթող
և ուժը տեսա լես՝
ամեն մի աղյուսում
ու քարում:

Այնտեղ գիշերը լես
ցերեկի պես տեսա,
ցերեկը նույնպես
ցերեկի,
աշխատանքը համառ,
կյանքն անմար տեսա
սոցիալիստական
վերելքի:

Տալգաները կտրած
մարդիկ տեսա ախտեղ,
վորոնք լեկել ելին
պալքարի,
վորոնք լեկել ելին
իրենց ուժը տալու
Սիրերի լերկաթին
ու քարին:

Կիրգիզների հոյր
բանակները տեսա լես,
քրտնած ճակատներով
և արի:
աչքի մեջ նրանց
ուժի կրակ տեսա,
ձայների մեջ կամքը
վիթխարի:

Յեվ այս բալսրի մեջ
լես արեւ տեսա՝
սոցիալիստական
Սիրերի,
սիրտս վառվեց նրանց
կրակներով անմար,
բարենները ավի
իմ լերկքի:

59. Ի Վ Ա Ն Ն Ն

Իվանեն դաշտային աշխատանքի մեջ եր:

— Բարի որ,—անժպիտ կերպով կանգնեց գյուղի
տանուսերը Իվանեյի գլխին՝ ձիավոր գզիրների հետ
միասին:

— Բարե հազար բարի,—անբավականությամբ պա-
տասխանեց աշխատավորը՝ հազիվ իր գլուխը բարձրա-
ցնելով:

— Այս առավոտ կանչել եյի գլխսենյակ, ինչո՞ւ
չներկայացար:

— Այ մարդ, աշխատանքի այս յետուն որեքու՞մ
ի՞նչպես արտա կիսատ թողած՝ գրասենյակ գալի. չե՞
վոր ինքդ ել գյուղացի յես և լավ դիտես մենակ աշխա-
տավորի վիճակը:

— Դա իմ գործը չե: Ինձ հրամայված է, և յես
պարտավոր եմ ճշտությամբ կատարել հրամանը:

— Ի՞նչ ես ուզում, տաժո՞ղ ի՞նչ ե:

— Բավական է տառն եմ: Յես չեմ յեկել այստեղ
խոսք ու գրույց անելու: Յեկել եմ ձերբակալելու, ձեռք
ու վառքդ կապելու և պրիստովին ուղարկելու: Այդպես
և հրամայված: Յեթե ըմբոստանաս և չուզենաս հա-
զանդվել, տեղն ու տեղը կտրո՞ղ ես սպանվել—ապավ
և հրաման-կարգադրության մեջ:

— Ինչո՞ւ, վճի հանցանքես կտա՞ր. ա՛վաղակ ես
լե՛մ, ու՛մ ի՞նչ վատություն եմ արել, ա՛յ մարդ...

— Ու՛մ ի՞նչ վատություն ես արել... Դու կարծում
ես մոռացվե՞ց ա՛յն բոլորը, վոր գյուղացիների ախանջ-
ները մտած՝ գիշեր-ցերեկ հազում, զրգում եյիր ազեա
գյուղացիներին իմ գե՛մ, կառավարության դե՛մ: Մոռա-
րձք այդ բոլորը, ե՛մ, կարծում եյիր ե՛ման կոտեց

այդ Կարճ Կարեր, վե՛ր Կաց այս բոսկեյիս, վե՛ր Կաց,—
գոռաց տանուտերը և քացով տվեց գետնին փռված Իվա-
նեյի կողքին:

— Վա՛յ...—բռնեցքը կրծքին տալով գոռաց զայ-
րացած Իվանեն և տատանեցը կրճատեցնելով առյուծի
նման վոտքի թռավ...

— Կապեցե՛ք ձեռքերը,—նորից լավեց տանուտերի
կատաղած ձայնը, և յերրորդ անգամ մարակը խաղաց...

Գլխերներն իրար անցան...

— Տո՛ քավթառ, ի՞նչ ես ուզում ինձանից,—համ-
բերությունից գուրս գալով գոռաց Իվանեն, հարձակվեց,
արևի ճառագայթների տակ փայլելով մանդաղը շոգաց
ոչի մեջ, և մի սկենթաքթում գետնին փռվեց տանու-
տերը...

Գլխերները սարսափից դեռ ու դեռ փախան, տուն
վերադարձան...

Իվանեն ուշքի գալով նայեց իր շուրջը, տեսավ
ինքն իրեն միայնակ կանգնած տանուտերի անշնչացած
դիակի առաջ...

— Մնայիտաններ, գոնե գիտե՛ին տեր կանգնե՛լիք,
—փնթփնթաց Իվանեն գլխերների յեանից:

Մի բոսկե կանգ առավ... նայեց հեռունները... քա-
ռառ թռքերով սղառ շունչ քաշեց և գլուխը կախեց...

Այն որդանից Իվանեն թողեց գալան ու մանդաղը
և հրազանք ձեռք առնելով՝ գնաց միանալու հեղափոխա-
կաններին:

1. Գլուխդ փո՛ր թավի ներկայացուցիչն է Իվանեն:

2. Վո՛ր ժամանակաշրջանին և վերաբերում այս հոգիածը,
ինչի՞ց է աղ յերևում:

3. Ինչո՞ւ ելին ուզում Իվանեյին ընտանեկին իրենց վո՛ր
դասակարգին եր պաշտպանում:

60 ԲԱՆՎՈՐՈՒՄԻ ՈՐՈՐԸ

Մի՛ լար, վորդիս, վոր չես լսում
եւ մայրական քաղցր որոր:

յես մեծ կովի յերգն եմ հյուսում
որոցքիդ մոտ ամեն որ:

Դու լսո՞ւմ ես—այնտեղ՝ դրսում
շաշ ու շառաշ, լաց ու կոծ—
մեր արյունն է այնտեղ հոսում՝
ներկած և՛ տուն, և՛ վոգոց:

Այնտեղ փնդեր խառն ու ցրիվ,
բանվոր զնդեր ահաբիտ,
քաջ մզում են մի մեծ կովի—
աշխատանքի և վոսգու:

Այնտեղ հայրեր, այնտեղ վորդիք
մի նոր կյանքի յեղերքում,
վորպես մի-մի հերոս մարտիկ
մահ են գրկում ու յերգում...

Մի՛ լար, վորդիս, վոր չես լսում
եւ մայրական քաղցր որոր:
յես մեծ կովի յերգն եմ յերգում
որոցքիդ մոտ ամեն որ:

1. Ինչ լե՛ծ կովի՞ մասին է ասված այստեղ: Վո՛ր դասա-
կարգն է «վոսկու» կողմը, վո՛ր՝ «աշխատանքի»:

2 «Այնտեղ դրսում»-ը վո՛ր յերկրներին է վերաբերում
այժմ:

61. ՄԵՐ ՀԱՄԲԵՆ ԿՈԼԵՌԱՆ Ա, ԿՈԼԵՐՈՂ

...Մոսեսն յերբ ուշքի յեկավ, աղջիկը չէար:

Ոգայի լուսամուտից Մոսեսը դուրս նայեց ու տեսավ, վոր ձյուն է գալիս: Ձեռքերին նայեց, չանդուտված ելին: Հետո ատամները կրճատացնելով վեր կացավ խտրով ծածկված յերկար թախտից ու կնոջը կանչեց, վոր գոմում աղբն եր ավում:

— Ուր գնաց Մանուշը:

— Հանդիստ չպիտի թողնես աղջկան: Ինչ պըստիկ չի:

Մոսեսն աչքերը խառացրեց, ըստ սովորութեան ունքի մեկը բարձրացրեց վեր, բայց վոչինչ չպատասխանեց, միայն շալի վերնազգեստի ոճիքը բարձրացրեց և դուրս յեկավ:

Հինգ ամիս եր, ինչ Ղ... դյուղում կոխելով եր կազմակերպվել 35 անտեսութեանից բազկացած:

Որ-որի վրա մեծանում եր ու աճում: Գյուղացիներն սկսել են հասկանալ կոխելով կյանքի նշանակութեանը:

Կոխելովը մեծանում ե, կուլակ Գալուստն անհանգըստութեամբ ե թարթում իր աչքերը:

Մոսեսը միջակ գյուղացի յե, թերահավատորեն ե վերաբերվում կոխելովի հաջողութեաններին: Նա միջանի անգամ թեյ ե խմել Գալուստի մոտ, իսկ յերբ դուրս ե յեկել նրա հարկի տակից, Գալուստը ժպտացել ե խորամանկորեն և շշնջացել:

— Մոսեսն ել չի մանի կոխող:

Մոսեսի ընտանիքում խռովութեան սկզբից այն որից, յերբ նրա աղջիկը՝ Մանուշը հորից պահանջեց կոխելով մանել: Սկզբում նա հորը համոզում եր, բայց

վերջինս քիչ ուշադրութեան եր դարձնում աղջկա սասանների վրա, վորովհետև Գալուստի ամենորոյա հորդորներն ուժեղ ելին:

Մոսեսի աղջկան—Մանուշին ընկերները միշտ նախատում ելին, վոր նա ընտանիքին չի կարողանում համոզել ու բերել կոխող:

Բացի դրանից, չունի վճռականութեան և յետ ե ֆուլ... Նամանավանդ Մանուշը սիրտը ծակում ելին բլլի քարտուղար Գարեգինի նախատինքները:

Մանուշը լուռ եր, վոչինչ չեր կարողանում պատասխանել Գարեգինին, վորովհետև զգում եր, վոր նա ճիշտ ե խոսում:

Նա տանը դարձյալ տանում եր բացատրական աշխատանք: Մայրն արդեն անցել եր իր կողմը, բայց Մոսեսի համաձայնութեան անկարելի յեր, վորովհետև կուլակ Գալուստը չեր զադարում թունավորել նրա միտքը: Յերբ Մանուշը տեսավ, վոր իր բոլոր ջանքերն ապարդյուն են անցնում, սալաված յեղավ հարցը գնել վճռական կերպով:

— Տվե՛ք ես տանից, ինչ վոր ինձ հասնում ե, յետ կոխող եմ գնում:

Մոսեսն աչք-ունքը բարձրացրեց, ունդները լայնացան, իսկ ձեռքերն սկսեցին զանդազկոտութեամբ սահել սալտակ բեխերի վրայով:

— Ինչ ասի՛ր,— ասաց նա համարյա անխելի, բայց խաղտա ձայնով:

— Գնում եմ կոխող...

Կատաղած Մոսեսը բռնեց աղջկա ձեռքերը և սկսեց վոլորել: Վրա հասավ Յեզսն և սկսեց Մանուշին ոգնել: Մանուշը չանդուտեց հոր ձեռքերը և մի կերպ ազատվեց, հրելով նրան թախտի վրա. նա դուրս թռավ ողտ:

յից և ինքն ել չիմացավ, թե ինչպես ընկավ կոլխոզի գրասենյակը:

Շնչասպառ նա դիմեց նախադահին.

— Մինա՛ս, Մինա՛ս ջան... ինձ կոլխոզ գրի. ել չեմ կարող համբերել:

Մինասը ժպտաց.

— Ի՞նչո՞ւ գրի,— առաց նա:

Մանուշը շտեմավ, վոր գրասենյակի տնկյունում ժպտում եր նաև Գարեհինը:

* * *

Պայծառ գարուն եր: Արևի տակ ծիփում են կոլխոզի դաշտերը: Նրանք սրտատրոփ սպասում են, սպասում են մի մեծ «հրաշքի», բարախում ե կոլխոզնիկների սիրտը:

Հեռվից վրնջաց յերկաթե ձին՝ տրակտորը: Թնդաց ուռուռն, բարձրացավ կարծիք գրողը ու ծածանվեց քամու ալիքների տակ:

Մանուշը բռնել ե գրոշակը, նայում ե մոտեցող տրակտորին:

Պայծառ գարնանը, պայծառ արեփն ու պայծառ օրերին ժպտում եյին կոլխոզնիկները:

— Ուռու՛, կեցցե՛ արախոքը:

— Անիծվի՛ նա... մրմնջաց կուլակ Գարուստը և նորից դիմեց Մինասին:

— Տո՛, ի՛նչ կա եղ տրակտորի մեջ, վոր եղպես զարմացել են. փող ունենաս, դու ել կարաս առնի:

— Ստո՞ւմ ես ելի, Գարուստ. ախար աչքեր ունեմ, տեսնում եմ: Մարդիկ կարդին աշխատում են ու մարդավայել ապրում: Հիմա ել խո տեսնում ես, տներ են ջինում կոլխոզնիկները համար: Համ ել կոլխոզն ահագին

մեծացել ե. ասում են՝ վաթսուն տնտեսութուն ա դառել:

Գարուստը գծգոհ, աչքերը կկոցեց:

— Եղ դիին աչք կապելու համար ե. սրանց բայլ՝ շեփկ կասե՛ս: Ենքան խորամանկ են, վոր քեֆդ գա:

— Ե՛ Գարուստ, ջիգյարդ երված ե, ենդուր ես եղպես խոսում: Համա յես, ի՛նչ... միջակ գեղացի յեմ, աղջիկս ել հրեն կոլխոզումն ա, աղբեր, տեսնում եմ, վոր մեր ճամբեն կոլխոջն ա, կոլխոզը:

... Ու այդ գիշեր անկողնում պառկած, Մոսեսը յերկար միտք եր անում, նախքան քնելը. Մոսեսը մրմնջաց:

— Մանուշը դրուստ եր ասում:

* * *

— Ընկերներ՛, ընթացիկ հարցերում կարդում եմ կոլխոզ մտնել ցանկացողների միջանի դիմում, — խոսեց կոլխոզի նախադահ Մինասը:

«Ստալին»-ի անվան կոլխոզին

Դ Ի մ ու մ

Ղոնախոտան գյուղի բնակիչ Մոսես Կարապետյանից խնդրում եմ ինձ, վորպես միջակ գեղացի, ունենալով 1 կով, 2 յեղ, 1 աչու, բնդունեք ձեր կոլխոզական շարքերը: Խնդրում եմ դիմումս չմերժեք:

Իմում եմ (ստորագրություն)

Ժողովատեղում լավեցին բուռն ծափահարություններ: Մանուշն ուրախությունից թռավ տեղից և համբուրեց հորը. — խելքի՛ յեկար, հայրիկ:

— Հա՛, ախպեր, միջակ գեղացի յեմ, խո՞ւմ կուլակ չեմ, մեր ճամբեն կոլխոջն ա, ե՛, կոլխոզը:

62. ՏԵՄՊԵՐ

Հիում ե հոսիկու Մանկեյեվկայի
մետալուրգիական գործարանն ահա,
դարպասների մոտ հեղեղ մարդկային,
հեղեղում կանգնած մի ծերունի պահակ:
Դեմքը, կենտրոնում ընդարձակ բակի,
կախված ե մի լայն վիթխարի տախտակ,
վոր հարյուր քայլից կարող ես կարդար:
Այդ հակառակն տախտակի ֆոնին
վերելից ներքև նկարված ե վառ

այերուպան,
ափառ,
դնացք,
հեծանիվ
հեծյալ,
վոտափոր,
ֆուրգոն,
արարա,
ծանրաբեռ մի եշ,
կրիա,
խեցգետին,
ամենից ներքև՝
խիունը մի հեռին

Ամեն մի նկարն այդ տեսարանի
ներկայացնում ե մի ցեխ, մի ճակատ
Հանդիսանում ե առնչի չափանիշ,
չափանիշ փուռքի ե հերոսության:

63. ՍԱՐՈՅԻ ՄԱԼԸ

Ինչպես մի հեղեղ վեր կենար ետեղարծ,
յերկնքի մթնած ամպերից իջնալ,
ինչպես փոթորիկ առափի սրբնայաց,
դյուզից սրտան մի խումբ կարիճներ:
Շուրջ տաքացած ել բան չեն հարցնում,
թողում են, առես, ահից հալածված,
ու նրանց առջև անուղի բացվում,
թշուռ ե ձորը արյունով լցված:
Գյուղը դառարկից մի ահեղարթում,
քարափի գլխին կանգնած անհամբեր,
լուռ, սրտատրտի ահանջ են գնում,
նայում են ներքև... ձեն չի դալի դեռ:
Դեբեղն ե մենակ անդնդում հուզված
խլածայն փողբով սողում դեպի ցած:
Ու մարդասպանը դուրս յեկավ ձորից,
դեմքը այայլված, քայլվածքը մոլոր:
սաքսափ ե կաթում արնոտ աչքերից,
ե կերպարանքը փոխված ե բոլոր:
Առանց նայելու մարդկանց յերեսին,
առանց խոսելու, սեակնած, դաժան,
մոտեցավ սրահին, կախ տվավ սնին
սև հրացանը՝ սև ոճի նման:
Վոչ վոք ծպտալ չի համարձակվում,
մենակ մի հողի, անգուսպ կատաղած
հարա յե կանչում, յերեսը պոկում:
Մեռած չորանի պառավ նանն ե նա՝
ցավից խելադար բառաչում, լալիս:
տարաբախտ ծնող, վազում ե ահա,

ձորիցն ե տխուր գոռոցը դալիս:
Սգալոր կանայք նրա յետեից
հարայ կանչելով ձորը վազեցին,
երեսնց կորցրածն ել հիշելով նորից՝
փակի շուրջը կարգով շարվեցին:
Իգիթին վայել սրտառուչ վողբով
բաց ու կոծ աբին՝ ձեն-ձենի տված.
աղերքն ել մթին, լուռ ու զխակոր,
մնացին մոտիկ քարերին նստած:
Վողբացին անշունչ գիակի վրա՝
անտեր մնացած վոշխարի մասին.
անսիրտ անեծքով հիշեցին նրա
անճար մնացած խեղճ յարի մասին:
Յեզ նրա մասին, վոր ընկերները
հանդը գնալիս՝ Սարո կկանչեն,
վոր սարից փախած սոված շները
կտերը պիտի վռնան, կլանչեն:
Ծանր չոմբախը, գլուխը մեխած,
ոճորքում գրած պիտի մրոտի,
յերկար խանչալը պատիցը կախած,
պատենում մնա ու ժանգը պատի..
վոր հով սարերի սովորած նանը
եկ սար չի գնալ առանց Սարոյի,
սե շորեր հագած կնստի տանը,
անցած որերը միտը կբերի:
Յեզ ամեն մի խոսք, մի հիշողություն
կտրատում էյին սիրտը ծեր նանի,
և աղաչում եր նա մեռած վորդուն՝
մի անգամ խոսի՝ աչքը բաց անի:

64. ՆԵՆՈՑԻ ՔԱՐԱՐԱՂՆԻՍԸ

Կիրակոսը մրսել եր, անկողին եր ընկել, տանջվում
եր սաքուլի մեջ: Հարեանները հիվանդի շուրջը հա-
վաքված, ողեն լիքը, գրույց էյին անում, չիբուխ քա-
շում:

— Տղերք, սա վոր քրանի վաշ, բան չի դառնալ: Յեկեք
սրան մի քաբաբաղնիս անենք,— ծխի միջից առաջարկեց
Նեսո բիձեն:

— Հա, եղ խելքս կտրեց,— հավանություն տվեց
մի ուրիշը:

— Դրան եկ ուրիշ ճար չկա,— ձեն տվին ես ու են
կողմից:

— Կիրակոս...

— Հը:

— Ասում ենք՝ քաբաբաղնիս անենք,— ինչ ես ա-
սում:

— Վախենում եմ... չգիմանամ...

— Տո՛, կգիմանաս,, յերեխա հո չես:

— Դե... դուք գիտեք... ձեզ... մատաղ:

— Սղջի՛, պղինձը ջուր լցրեք: Մի փեշ ել քար բե-
րեք, կրակին ածեք տաքանան:

Պղինձը գրին կրակին, քարերը ածին կրակի մեջ
ու նստեցին: Նեսո բիձեն սկսեց պատմել, թե քանի հոգի
յե աղատվել քաբաբաղնիսով: Մատաղանց Դանելը, Մա-
թոսենց Մինասը, Ծառուբանց Սեփանը, Մաշկավորանց
Մկոն—մինչև վոր ջուրն յեփ յեկավ, քարերն ել կար-
մրեցին:

— Դե ժամանակն ա, վեր կացեք:

— Տղերք, վախում եմ... կանչեց հիվանդը:

— Դու սուլա կաց: Սղջի՛, մի յերկու հաստ լեհեր

բերեք, մի չորս-հինգ հոգի ուժով տղեք ել յեկեք ետս տեղ:

Շորերով փաթաթած յեռման ջրով լիքը պղինձն ու հիվանդին գրին իրար հետ, կարմրած քարերը լցրին ջրի մեջ. քարերը թշտացին, ամպի նման գոլորշին սկսեց բարձրանալ, շտապով վերմակները ծածկեցին ու չորս կողմից վրեն նստոտեցին:

— Վայ, խեղդվեցի,—խուլ զոռում եր հիվանդը:

— Խեղդվիլ չի... տղե՛րք, պինդ նստե՛ք: Գլուխն ու վոտները ամուր պահե՛ք:

Հիվանդն աղաղակում եր, որհասական ջանքեր եր անում շարժվելու. բայց հինգ-վեց աժգահա աղամարդ վրեն նստած՝ չեյին թողնում:

— Մեր ես գնում,—կանչում էյին ես ու են կողմից, վերեկից սեղմում ու հռհռում:

— Հիմի թե չքրտնի՞

Ու նեսո բիձեն, հիվանդի վրեն նստած, չիբուխը բերանին՝ շարունակում եր իր պատմությունը:

Նեսո բիձու պատմությունը վերջացավ. վեր կացան, վերմակները յետ քաշեցին: Գոլորշին ողեն բռնեց, Բայց Կիրակոսը...

— Կիրակոս,—ձեն տվին, շարժեցին, քաշքշեցին: Կիրակոս չկա:

— Ա՛յ, տղա ես վո՞նց ելավ,—մոլորված արտասանեց Նեսոն:

Մյուսները լուռ էյին:

— Վա՛յ տունս, քանգվեց...—ծղրտաց Կիրակոսի կինը: Իբար հրելով տղերքը դուրս եկան կառուր: Ու մինչդեռ ներքև Կիրակոսի կինը սուղ եր անում, կտերը արևում նստոտած տղերքը պատմում էյին, թե քանի՞-քանի հոգի յեն խեղդվել քաղաքադնխից:

— Տո՛, դե ճակատի գիր ա, ելի. հո նրանց եւ նեսոն չի խեղդել:

Նեսոն լուռ, զլուխը կախ արած, լուռ եր ու չիբուխ եր քաշում:

65. ԸՆԿԵՐՆԵՐԸ

Նրանք փոքրիկ էյին՝ յերեխան ու կատուն, մեկտեղ խաղում էյին տախտակների վրա, մինչև մուսն իջնեք, մինչև հայրը դար տուն ու հողագույն հացով կերակրեր նրանց:

Հայրը բանվոր եր: Միշտ առավոտ ծեղին նա գործարան կերթար ու յետ կղար մթին. հաց կրեր իրա յերեխային միջիչ, յերեխան ել կտար՝ կեսը կատուն ուտի:

Յսպես ապրում էյին: Հայրը նրանց մեկ-մեկ բան կպատմեր դրսի, հարուստների մասին, վոր կուշտ են միշտ նրանք, բայց չեն հոգնում յերեքեք. «Խնտերնացիոնալ» կերգեր՝ յերեխան լսի:

Ու կպատմեր, վոր միշտ ինքը հոգնի պիտի, ալիտի արյուն թքի, վոր չոր փշրանք գա տուն. ու լուռթյուն զարձած՝ իրիկնային մութին կլսեյին նրան յերեխան ու կատուն...

Բայց մի որ, մի որ կարմիր՝ գործարան չգնաց ել հայրը. աչքերում վճիռ կար մի, ժպիտը հաստատ ու անծայր եր:

Փողոցում մարդիկ, մարդիկ.
դրոշները ալվան.—կարծես տոն եր...
ու նման եր մայիսյան վարդի՝
որերում այդ հոր խնդությունը:

Ենվ մի որ համբուրեց զավակին
բանվոր հայրը, ձեռքին հրացան,
համբուրեց աչքերը կառվի
ու գնաց անձախ...

Բայց դարձավ գոնից բանվոր հայրը,
համբուրեց նրան վերստին.
—«Հասկանում եք,—ժամանակն ե՛
զարկելու յենք հարստին»:

Ու յեկավ Փողոցում կրակոց եր:
Փողոցում չոքեց բանվոր հայրը:
Զորքերով լիքն եր փողոցը:
Փողոցում չոքեց բանվոր հայրը:

Զարկեցին... Ճշաց բանվոր հայրը.
հարվածը կրծքին եր հատու:
Բայց հառաչը խոր ու անծայր ախ
լսեցին յերեխան ու կատուն...

Վազեց, վազեց փողոց փոքրիկ յերեխան.
կատուն վազեց հետքից իր ընկերոջ փոքրիկ,
նրանց գլխին կարկուտ կարմիր գնդակ տեղաց,
ու յերկուսն ել ընկան հայր բանվորի կողքին:

Զխաղացին նրանք ել հատակի վրա.
չսպասեցին ել գուր՝ հայրը գա տուն.
նրանք փոքրիկ, փոքրիկ նահատակներ յեղան—
յերեխան ու կատուն:

66. Ի Լ Յ Ի Չ Ը

Մենք գիտեցինք, Վոր այդ յերեկո Լենինը պիտի
գեկուցեր Գերմանիայի հետ վարած հաշտության բանակ-
ցությունների մասին: Այդ յերեկոյն ամենանշանավոր-
ներեց մեկը պիտի լիներ:

Ահա այդ մասին իմանալով եր, Վոր ամբոխն ամեն
կողմից զխմում եր այնտեղ: Դեմքեր չեյին յերևում:
Կային միայն ձյունե կերպարանքներ, Վորոնք պատյո
եյին անում բուրի հետ և կորչում գիշերային մթության
մեջ: Ամբոխի ալիքները հետգհետե լայնանում են ու
լայնանում. Վորինչ չի կարող նրանց գաղել, նրանց
վաղքին սահման դնել:

Կատաղած մրրիկն անդամ անդոր եր խլացներու այդ
հաղթական հնչյունները:

Հանկարծ ամեն ինչ լուռ ե: Կարծես մի գերբնա-
կան ուժ կանգնեցնում ե ամբոխի հեղեղը ճանապարհի
կիսին:

Մրրիկը վռնում ե ավելի ուժգին: Այդ վռնոցի
միջից լսվում ե աղջկա մի գիլ ձայն.

— Իլիչը...

Մարդկային ամբողջ զանգվածը վոբոտում ե իս-
կույն.

— Իլիչը...

Մեր խմբակն ամբոխի մեջ խցկվելով՝ մոտենում ե
ավտոմոբիլին, Վորի առջևի լապտերները լույս են սփռում:
Ո՞վ ե ներսը—չի յերևում: Բայց ահա ցցվում ե ծանոթ
կերպարանքը: Յես տեսել եյի նրան տարիներ առաջ
Ժընևում... Նույն ժպիտը շրթունքներին, նույն թա-
փանցող սուր հայացքը, գուրս ցցված այտասկրները:
Միայն գլխարկն եր ուրիշ—բրդե հնադարյան մի զգակ:

Վերաբերուն ել եր ուրիշ—մաշված, մաղե նեղ ոճիքով,
վոր չեր համապատասխանում Պետրոգրադի սառնամա-
նիքներին:

Դա Լենինն եր: Միքիչ ծերացած թվաց նա ինձ:
Մտքերս գոռում ե.

— Ի՞նչ թող խոսի...

Մրբիկը վառնում ե ածրոխի գլխին, խլացնում մարդ-
կային ձայները: Բայց Իլյիչի ձայնը հաղթահարում ե
մրբիկին, հնչում ե պողպատի պես զնդուն, վորոտնդոտ

Մրդեն չեմ լսում՝ ինչ ե խոսում Իլյիչը՝ վորովհետեւ
մարդկային ալիքը քշում շարունակ ե ինձ ավառմորիկից
հեռու, չգիտեմ՝ վոր կողմը: Միայն հեռվից լսվում են
ծափերի վորոտներ—գնդացիքի ճարձատյունի պես և
յերկարատե հազարածայն «ուռա»-ներ:

... Յեքք յես՝ բոլորովին տառած-վետացած՝ վերա-
դարձա հանրակացարան, արդեն գիշերվա ժամի յերկուսն
եր: Դռնապանը, մի բարձրահասակ ծերունի, հայանեց
ինձ.

— Բուք եմ առում, ե՞: Բայց ինչպես պողպատի
պես եր հնչում Իլյիչի ձայնը:

Բանից յերևաց, վոր այդ ծերունին ել հենց նոր եր
վերադարձել Նեակի պրոսպեկտից...

67. ԱՆՄԱՀ ԿՈՄՈՒՆԱՐԸ

Ընկալ կոմունան:

Բյուրավոր դիակները գերեզման մատն

Բայց այն որվանից, յերբ այդ դիակները տարան
իրենց հետ մարդկանց սրտերը, նրանց գերեզմաններն
ել հանգիստ չառան:

Ու անընդհատ շարքերով նրանց տեսության էլին
զալիս այն համառ կանայք:

Գալիս էլին պաշտելու վորպես վաղեմի սրբավայ-
րերը:

Ձինվորները կռախտ հայոյանքներով հեռացնում
էլին նրանց, բայց ո՞վ կարող եր նրանց առաջն առնել:

Սակայն դահիճների համար սարսափելին այն եր,
վոր շատ շանցած՝ գերեզմաններն սկսեցին կարմրել...

Անձնվեր կանայք բերում էլին իրենց հետ ծաղիկ-
ների սերմեր ու ծածուկ սփռում գերեզմանների վրա.

Ու այդ ծաղիկների վառ կարմիրն եր, վոր փայլում
եր գերեզմանների վրա:

Ո՞վ ե այն համառ կինը, վոր միշտ թարմ ե պա-
հում ծաղիկները:

Վոր գիշերներով պատում ե գերեզմանների շուրջն
ու կարծես հսկում ե նրանց:

Ու տարիներն անցնում են, բայց գերեզմանների
կարմիրը չի սպառվում, չի թառամում...

Հարցրեք այդ կնոջը, և նա ձեզ կպատմի.

— Իմ ամուսինը յերեք հեղափոխության միջից ե
անցել:

Անցած հեղափոխությունից, հունիսյան ուրերից հետո
նա մի գիշեր կամացուկ յեկավ մեր տուն...:

Յեվ այժմ ել, մայիսյան կոմունայի անկումից հետո,
ամեն գիշեր յես սպասում եմ նրան...

Յես գիտեմ, նա կենդանի յե... յես հավատում եմ և
սպասում:

Յերկու հեղափոխությունից հետո նա վերադարձել
ե, միթե այժմ նա չի գառնալու...

Ու իմ տան դռները միշտ բաց եմ թողնում, վոր նա
զա և կամացուկ ներս մտնի...

Տարիներն անցնում են, բայց նրա հավատը չի մարում:

Նա անվերջ զարդարում է կարմիրներով կոմունայի գերեզմանները:

Ու մութ գիշերներին դռները բաց սպասում է իր կոմունար ամուսնու վերադարձին...

Յերբե՛ք, յերբե՛ք նա չի հավատում, վոր իր ամուսինը, կոմունայի հերոսը մեռած է...

68. ՆՈՏԱ. ՉԻՆԱՍՏԱՆԻՆ

Գրում եմ	շատ պիտի կոծեն
հաճախ	չինաց ասիերը:
աչքերս հեռաստան—	Մեկնիր ինձ
դեպի	ձեռք
անարգված	բարեկամական,
խղճուկ Չինաստան...:	դու,
Նայում եմ	բազմամիլիոն
դեպի	բանվոր Չինաստան:
հեռու հորիզոն—	Իմպերիալիզմին
տեսնեմ՝ չի՞ հալվում	վերջ տանք միասին,
չորս հարյուր միլիոն.	յերկիրը
զազաններն արդյոք	դարձնենք
կտրեն յերկա՞ր	վորպես բուրաստան:
չինաց աշխարհին՝	Բայց թող չսոսկա
հոշոտված, տկար:	յերբեք Չինաստան,
եմիգրատները	չինաց սահմանից
հին Ռուսաստանի	բերավարդիական
կոխ կտան հողը	բանդաներ թե դան—
խեղճ Չինաստանի:	հրացան կառնենք գեներալական
Անգլիայի հսկա	Չինաստանի դեմ՝ մենք կռվի
դրեղնոտները	կենենք:

69. ԼԵՆԻՆ ԱՐԾԻՎԸ

Յեռ Լենինի հետ առաջին անգամ ծանոթացա 1903թ. Ճիշտ է, այդ ծանոթությունն անձնական չէր, այլ հեռակա գրագիրություն կարգով: Բայց նա իմ մեջ թողել է անշխնջ տպավորություն, վորը յես չեմ մոռացել կուսակցության մեջ կատարած իմ աշխատանքի ամբողջ ընթացքում: Յես այն ժամանակ Սիբիրում աքսորական եյի: 90-ական թվականների վերջերից սկսած և հատկապես 1901 թվից, «Իսկրա»-յի հրատարակությունից հետո, Լենինի գործունեությունն հետ ունեցած ծանոթությունս ինձ հանգել էր տվել այն յեզրակացությունը, վոր մենք հանձին Լենինի ունենք մի անսովոր մարդու: Այն ժամանակ նա իմ աչքին սոսկ կուսակցության դեկավար չէր. նա նրա փաստական ստեղծողն էր, վորովհետև միայն նա յեր, վոր հասկանում էր մեր կուսակցության ներքին եյությունը և անհետաձգելի կարիքները: Յերբ յես նրան համեմատում եյի մեր կուսակցության մյուս ղեկավարներին հետ, ինձ շարունակ թվում էր, վոր Լենինի ղինակիցները—Պլեխանովը, Մարտովը, Ակսելրոդը և մյուսները—Լենինից ամբողջ զլխով ցածր են կանգնած, վոր Լենինը նրանց համեմատությամբ սոսկ ղեկավարներից մեկը չէ, այլ բարձրագույն տիպի ղեկավար, լեռան արծիվ, վոր չգիտե ինչ է վախը պայքարում և կուսակցությունը խիղախորեն առաջ է վարում ռուսական հեղափոխական շարժման անձանոթ ուղիներով:

Մի քանի ժամանակ անց, յերբ յես արդեն Սիբիրում աքսորական եյի,—այդ 1903 թ. վերջերքին էր,— յես ստացա մի պարզ, բայց խորապես ճովանդակալից

նամակ Լենինից: Լենինի նամակը համեմատաբար մեծ
չէր, բայց նա ապիւս եր մեր կուսակցութեան պրակտի-
կայի խիզախ, անվախ քննադատութիւնը և մոտակա
ընթացի համար կուսակցութեան աշխատանքի ամբողջ
պլանի զարմանալի հստակ ու սեղմ շարադրումը: Միայն
Լենինը կարող եր ամենախճճված բաների մասին գրել
այդքան պարզ ու հստակ, սեղմ ու համարձակ, յերբ յու-
րաբանչյուր նախադասութիւնը վոչ թե խոսում, այլ
կրակում ե: Այս պարզ և համարձակ նամակն ե՛լ ավելի
ամրապնդեց իմ այն կարծիքը, թե հանձին Լենինի
մենք ունենք մեր կուսակցութեան լեռան արծվին: Չեմ
կարողանում ներել ինձ այն բանում, վոր Լենինի այդ
նամակը, ինչպես շատ ուրիշ նամակներ, հին ընդհատա-
կյա աշխատողի սովորութեան համաձայն, կրակին հանձ-
նեցի:

Այդ ժամանակվանից սկսվեց իմ ծանոթութիւնը
Լենինի հետ:

Յ Ա Ն Կ

	Եջ
1. Տոկար Վոսկանը, Լ. Մելիքյան	3
2. Մեր կոլխոզի արտերը, Ա. Հակոբյան	4
3. Ապստամբութիւն. Ոգնել	5
4. Արշունոտ կիրակի, Ոկունել	7
5. Պետք ե իշխանութիւնը վերցնել, Ոգնել	9
6. Հոկտեմբերի քսանհինգը, ըստ <u>Ջոն Ռիդի</u>	11
7. Մայիսյան որերին, Ս. Զորյան	13
8. Իլլիչը գլուղում, Լար	15
9. «Իլլիչի բուխար» «Կումուներս»-ից	17
10. Շախտյորի լերգը, Գ. Սարյան	18
11. Նամակ Ամերիկայից ընկ. Ստալինին, Թարգմ. Լուսերենից	19
12. Ընկեր Ստալինը	20
13. Գիշեր, Լ. Հալուպեայան	22
14. Գիշերառի դաշտերում, Թարգմ. Լուսերենից	22
15. Թեյի գաշտերում	23
16. Պատգ թրքուհին, «Կումուներս»-ից	25
17. Կոխը, -ովն. Թումանյան	27
18. Ծերունու հառաչանքը, Հովն. Թումանյան	28
19. Ճախարակ, Վ. Աղայան	29
20. Առաջին քննութիւն	30
21. Ինտերնացիոնալ, Թարգմ. Յե. Զարեց	32
22. Մի որովոր հող, Բաճի	33
23. Ռուսների քարափը, Ն. Զորյան	36
24. Ուղիղ ժամի չորսին, Լարին	37
25. Լենին, Ա. Վեսունի	39
26. Հաջի-Քենդ, <u>Սաղամ</u>	39
27. Կարմիր բանակալի վերադարձը, Ն. Զորյան	41
28. Ինդուստրացում, Գ. Սարյան	42
29. Ի հնգամյակի աշխուժները, Սալին (կրճատած)	43
30. Վերադարձ, Վ. Գրիգորյան	44
31. Մեռնա լիճը, Լուսաւարսի	45
32. Զորագետում, Ա. Վահունի	46
33. Լենտեքստիլի բանչեում, Գ. Սարյան	46

34. Աշխատանքի լերդ, Հ. Հակոբյան	48
35. Կյանքի գնով, Սակար Ուայլդ	49
36. Հավար սարը, Վ. Միրաբյան	50
37. Հրդեհը նավթահանքում, Շիրվանգադե	51
38. Բոչը, Վ. Միրաբյան	53
39. Յեզը քշեցին, տարան... Հ. ձուղուրյան	54
40. Հատիկ, Հ. Հովանևիսյան	56
41. Արթիկում, <u>Ալեսյ Բակունց</u>	57
42. Տուֆի լերդը, Ն. Զարյան	58
43. Արևելքին, Ա. Բայրամով	59
44. Արևը, Արագի	60
45. Գութանի լերդը, Հովհ. Թումանյան	62
46. Գիքորը, Հովհ. Թումանյան	63
47. Գարուն, <u>Յե. Զարեմց</u>	65
48. Կապիտալի լծի տակ, Վ. Հյուգո	66
49. Արևածագին, Վ. Տեյան	67
50. Գարնանային առավոտ, ԲաժՖի	68
51. Խրամատի սարսափը, Սեմարկ	69
52. Բռնակցին, Ն. Զարյան	71
53. Պայթյունը հանքում, Հ. Մելիք-Հայկազյան	73
54. Յեկ, գարնան անձրև, Ալ. Մատուրյան	75
55. Կարմիր բարիկադ, Արագի	76
56. Դարիալի ձորը, Գ. Բաբինջադյան	77
57. «Թշնամիները», Գաբի	78
58. Սիբիրում, Ն. Զարյան	80
59. Իվանին, Քուլիբիլի	81
60. Բանվորուհու որորը, Ալ. Մատուրյան	83
61. Մեր ճամբեն կոխողն ա, կոխողը	84
62. Տեմպեր, Ն. Զարյան	88
63. Սարդի մահը, Հովհ. Թումանյան	89
64. Նեսույի քարաբաղնիսը (Կրճ.) Հովհ. Թումանյան	91
65. Ընկերները, Յե. Զարեմց	93
66. Իլիկը, Սպեյն	95
67. Անմահ կոմունարը, Արագի	96
68. Նոտա Չինաստանին, Մայակովսկի	98
69. Լեռան արծիվը, Սաալին	99

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0241520

7826

ԳԻՆԸ 1 Խ.

УЧЕБНИК АРМ. ЯЗЫКА

Госиздат ССР Армении
Эривань—1933